

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2023. – С. 62–82
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2023. – pp. 62–82
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2023.57.62-82>
hj.chnu.edu.ua

УДК 908+070](477.85)«19»(092)

© Олександр Добржанський* (Чернівці)

НІ, ТАКИ НЕ НАШ, ГРИГОРІЙ! ДЕКІЛЬКА РЕФЛЕКСІЙ ЩОДО ПОСТАТІ БУКОВИНСЬКОГО ЖУРНАЛІСТА І НАУКОВЦЯ Г. КУПЧАНКА

Григорій Купчанко – відома постать в історії Буковини другої половини XIX – початку XX ст. Майже все своє доросле життя він прожив у Відні, але не поривав зв'язків із Буковиною, активно займався дослідженням етнографії українців краю. Водночас він був одним з найбільш послідовних популяризаторів проросійських ідей на західноукраїнських землях, фактично одним із фундаторів радикального москвофільства. Щодо його постаті досі точаться суперечки, є різні підходи до оцінки його діяльності.

Стаття присвячена аналізу життєвого шляху, наукових досліджень, пропагандистської діяльності Г. Купчанка. На основі широкої джерельної бази доводиться, що він завдав чималої шкоди формуванню національної свідомості українців краю, прагнув насаджувати російську ідентичність, популяризував імперію Романових як ледве не вірцеву державу. Тому спроби виправдати Г. Купчанка, представити його лише як науковця, не витримують критики. Аналіз його діяльності актуалізує потребу переосмислення місця радикальних москвофілів у суспільно-політичному житті українців західноукраїнських земель другої половини XIX – початку XX ст.

Ключові слова: Григорій Купчанко, Буковина, Галичина, Австро-Угорщина, москвофільство, старорусинство.

Oleksandr Dobrzanskiy (Chernivtsi)

NO, NOT OURS, HRYHORII! SOME REFLECTIONS ON THE PERSONALITY OF BUKOVYNIAN JOURNALIST AND SCIENTIST H. KUPCHANKO

Abstract. The article analyzes the figure of Hryhorii Kupchanko, the Bukovynian ethnographer, journalist, publisher, and public figure. The author dwelled on some aspects of his biography, publishing, and journalistic activities, scientific research in ethnography, local history, and history that were unknown to the public. It is noted that H. Kupchanko quite often submitted false information about himself, which caused a lot of errors in the work of his researchers in the memoirs and autobiography. The source base of research was rather narrow.

Major attention is paid to understanding the changes in the social and political views of H. Kupchanko, his evolution from old Russophilia to radical Moscophilia, as well as propaganda activities. The article confirms that since the late 1880s H. Kupchanko moved to the positions of the most consistent supporters of the Russian idea, in his numerous newspaper articles, brochures, he sought to impose Russian identity on the Rusyns of Bukovyna, Galicia and Transcarpathia, to convince them that they were the part of the «single Russian people», and that their language was a Great Russian dialect. This is evidenced by his numerous publications in the newspapers Russka Pravda, Prosvieshchieniye, various brochures, which were published in mass circulation and distributed free of charge to peasants of the Western Ukraine lands.

* д.і.н., професор, декан факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Doctor of History, Professor, Dean of the Faculty of History, Political Science and International Relations,
YuriyFedkovych Chernivtsi National University.
orcid.org/0000-0002-3817-188X
e-mail: o.dobrzanskiy@chnu.edu.ua

The desire to justify H. Kupchanko by the fact that he made a certain contribution to the study of the customs, rituals, folklore of the Rusyns of Bukovyna and seems to be only a Russophile and not a radical Moscovophile, does not hold water and is refuted by numerous facts on his public and propaganda activities.

Keywords: Hryhorii Kupchanko, Bukovyna, Galicia, Austro-Hungary, Moscovophilia, old Russophilia.

Останнім часом в наукових журналах з'явилося декілька публікацій про Григорія Купчанка – буковинського етнографа, фольклориста, журналіста, видавця газет. Назвемо, зокрема, статті Л. Ковалець¹, В. Костика², О. Кожолянка³, які в мене як історика викликали цілу низку запитань і стимулювали повернутися до цього діяча історії Буковини другої половини XIX – початку XX ст. Його постать дуже суперечлива. Стало зрозумілим, що вона потребує подальшого осмислення. Чимало подій біографії Г. Купчанка залишаються недостатньо висвітленими, мало уваги приділялося його ідейним та суспільно-політичним переконанням, потребує розширення джерельна база досліджень. Л. Ковалець ще й поставила питання в площину – наш чи не наш Григорій Купчанко. Зазвичай у наукових статтях не прийнято оперувати такими категоріями. Але сподіваюсь, під словом «наш» тут розуміється українець, український, той хто працював на користь українства. Л. Ковалець, незважаючи ні на що, вважає Г. Купчанка таким, що зробив дуже багато корисного для українського населення Буковини. Про негативи в його діяльності якось не згадується. Лейтмотивом всієї статті є прагнення виправдати Г. Купчанка. «Чим більше читалось і думалось, тим більше видавалося завчасним припасоване до цього чоловіка тавро москвофіла (читай: зрадника, запродавця)», – пише Л. Ковалець⁴. Авторка не хоче вірити чужинцям, які вважають Г. Купчанка «пламенним русским патриотом», відкидає це за принципом «Цього не може бути, бо цього не може бути ніколи». Найбільше ж здивувала постановка завдання: «Залишаючи питання про політичну діяльність Г. Купчанка для фахівців, хоч і усвідомлюючи неможливість не бачити її присутності, скажімо, в публіцистиці цього автора та й у загальній його історії, спробуємо «із середини» перепрочитати це життя, конкретний вияв перекинництва, заодно з'ясувавши принципове – міру, обсяг відступництва цієї людини, його взаємозв'язок із зовнішніми факторами, об'єктивними обставинами, котрі впливали на формування суперечливих поглядів Г. Купчанка та різні лінії поведінки»⁵. Але хіба це можливо? Хіба можна не аналізуючи політичну діяльність, ідейні переконання, публіцистику, популярні публікації, орієнтовані на селян, з'ясувати «міру, обсяг відступництва цієї людини». На нашу думку, такий підхід від самого початку був некоректним і не міг забезпечити об'єктивний підхід до висвітлення проблеми.

Отже, спробуємо поглянути на постать Г. Купчанка з висоти XXI століття, знаючи вже, до чого вела москвофільська агітація, чим це закінчилося для багатьох простих буковинців і галичан, наприклад, в роки Першої світової війни, якої шкоди завдала пропаганда «єдиного русского народа» та подібних ідеологічних конструкцій становленню української національної свідомості та формуванню української політичної нації і як подібні наративи використовує сучасна російська пропагандистська машина. Звичайно ж, будемо враховувати всі аспекти діяльності Г. Купчанка, не замовчуючи нічого, не прикрашаючи його життєвого шляху, не впадаючи в надмірні сентименти стосовно «бідного Григорія», який по смерті не залишив нічого ні сину, ні економі, проаналізувавши його науковий доробок в дослідження з етнології, краєзнавства, історії західноукраїнських земель, теорії та ідеї, які він сповідував і прагнув поширювати, перш за все, серед селян Буковини, Галичини, Закарпаття.

Народна школа, гімназія, університет

Як відомо, Г. Купчанко народився в с. Берегомет над Прутом Кіцманського повіту Буковини в 1849 р. (У деяких публікаціях плутають Берегомет над Прутом із Берегометом над Серетом і помилково вказують, що Купчанко народився у Вижницькому повіті⁶). Село було українським. 1880 р., коли вперше під час перепису визначали етнічний склад населених пунктів за розмовною мовою та віросповіданням, тут проживало 724 українці, 54 євреї (іудеї за віросповіданням), 18 представників інших етнічних груп⁷. Купчанки були українськими селянами середнього достатку. В сім'ї розмовляли русинською (українською) мовою і сповідували православну віру. У своїй автобіографії 1889 р. Г. Купчанко робить акцент на бідності і стражданнях своєї родини. Про своїх братів Онуфрія, Николая і Якова в одній із газетних статей він писав, що вони тяжко і гірко гарують на своїй землиці «из которых два последних сегодня ледви выжить могут»⁸.

Насправді ж сім'я Купчанків була достатньо заможною за селянськими мірками і однією з найбільш авторитетних у Берегометі над Прутом. Батько і брати Григорія в різний час обиралися до

органів сільського самоврядування. Коли в селі ще не було окремого приміщення школи, батьківську хату Купчанків використовували для навчання дітей. У цьому ж будинку винаймав квартиру місцевий учитель⁹. Крім того, Онуфрій, старший брат Г. Купчанка був одним із найзаможніших господарів не тільки села, а й усієї округи. Про нього Г. Купчанко писав: «Сегодня Онуфрий Купчанко один из najlepszych господаров на селе. У него дом прекрасный, великий, гонченный, с мурованным комином. В хатах подлога, мурована немецка печь, английский шпаргат, мальовани лавки, двери и оконницы, вилики окна и хороши русски образы»¹⁰. Можна погодитись із Л. Ковалець, яка справедливо зауважувала: «Постати перед читачем-простолудином в іпостасі бідної, оскарженої людини означало майже порівнятися з ним, легше переконати й завоювати симпатію»¹¹. Тобто в автобіографії Г. Купчанко свідомо перекручував матеріальне становище своєї родини. Такі перекручування, а простіше, елементарна неправда в оповідах про себе, були притаманні нашому герою впродовж усього життя.

Про навчання Григорія також є чимало суперечностей. В газеті «Русска Правда» Купчанко писав, що його першим учителем був молодий місцевий дяк Теодор (Теоктист) Дронь. Нагадаємо, що останній був активним ініціатором заснування «Руської Бесіди», одним із перших на Буковині, хто дотримувався старорусинських ідей. Пізніше він виїхав до Львова, перейшов у греко-католицьку віру, а потім, проживаючи вже у Відні, прийняв старокатолицизм. «Сему первому моему учителю Теодору Дрону я маю дяковати за то, що я стал ученым, просвещеным, счастливым человеком»¹². Тобто від перших років навчання Г. Купчанко мав можливість спілкуватися зі старорусинами, пізнавати їхні ідеї. Нагадаємо, старорусини визнавали самотність русинського населення і його мови, вимагали навчання в школах рідною мовою. Однак в автобіографії про Дроня не згадувалося. Головний акцент робився на румунізаційних спробах з боку місцевого вчителя. Тут Купчанка можна зрозуміти, бо таке навчання залишило чимало негативних спогадів.

Згадуючи роки навчання, Г. Купчанко досить виразно описав проблему румунізації русинських дітей у школах того часу. Адже тоді на Буковині було чимало вчителів, які вважали все православне населення краю волохами, підміняючи етнічну ідентичність релігійною. Через це в багатьох народних школах в українських селах дітям нав'язували румунську мову під час навчання. Купчанко згадував, що і в школі Берегомета над Прутом діти з першого класу були змушені вчитися по-волоськи (по-румунськи), а вчитель В. Щербатовський хоча й був русином, вважав себе і учнів волохами, людьми волоської віри.

Водночас Г. Купчанко мав можливість порівнювати те, чого його навчав Т. Дронь, і те, що нав'язували учителі в народній школі, а потім і в початкових класах гімназії. Тому він не піддавався покійно румунізації, а пізніше під впливом І. Глібовицького досить легко повернувся до того, чого його на самих початках навчав Т. Дронь. Безперечною заслугою старорусинів Буковини, таких як В. Продан, Т. Дронь, І. Глібовицький, було те, що вони першими почали боротьбу проти румунізації русинського населення краю в освіті і церкві. Однак на заміну старорусини не змогли запропонувати нічого кращого, як тільки єдність з російським народом, що в перспективі зводило їхню боротьбу на манівці.

Після навчання в місцевій трьохрічній народній школі та завершення початкового навчання в Чернівцях, 1862 р. Г. Купчанко вступив до Вищої державної чернівецької гімназії. До речі, одночасно з Григорієм навчатися до початкової школи пішов його старший брат Афанасій, який потім вступив до реальної школи¹³. Помер у 17 років від тифу. Отже, сім'я мала змогу утримувати одразу двох учнів.

Здивування викликають й оповіді про те, що його мати пішки ходила три милі до Чернівців і носила в тайстрі продукти для сина. (Одна німецька миля – від 7,5 до 9 км. – Авт.). «Я якь теперь вижу перердъ собою свою добру стареньку маму съ тяжкими тайстрами на плечахъ, подъ котрыми она ледви стояла и подъ которыми ей бѣдной не разъ заперало духи, бо до мѣста було три мили», – писав Купчанко¹⁴. Але в інших спогадах про себе він згадував: «Коли мне пошло на шестой рокъ и я сталъ немного разумнѣйшимъ, то мои покойни родители, дай имъ, Боже, царство небесное, зачали брати мене съ собою до недалекого галичского мѣста Снятина и до дальшого буковинского мѣста Черновцовъ, щобы я тамъ, на торговици, на возку сидѣлъ и возокъ и коней стерегъ, въ часе, коли мои родители мали ходити по мѣстѣ и куповати чого було потрібно для дому и господарства»¹⁵. Тобто сім'я мала коней і їздила в Чернівці за покупками.

Відповідно до рішення гімназійного начальства від 27 листопада 1863 р., Г. Купчанко був звільнений від оплати за навчання¹⁶. Такий статус він мав упродовж усіх наступних років перебування

в гімназії¹⁷. Крім того, з шостого по восьмий клас отримував стипендію Буковинського релігійного фонду в 120 флоринів річно¹⁸. В автобіографії Г. Купчанко про це не згадує. Чималу роль для забезпечення навчання Григорія у старших класах відіграв і його офіційний опікун в гімназії Карл Векслер, який працював нотарем (нотаріусом) у Чернівцях¹⁹.

Навчався Григорій у гімназії загалом добре. Наприклад, у другому семестрі 1869/70 навчального року з латинської, грецької мов і природознавства мав оцінку достатньо, з історії, математики, церковної літератури – задовільно, з релігії і німецької мови – похвально і найвища оцінка була з русинської мови (rutenisch sprache) – чудово (це вища оцінка, ніж відмінно. – Авт.). Пізніше він хвалився, що був «одинъ изъ наилучшихъ, изъ первыхъ учениковъ»²⁰.

Безперечним є той факт, що найбільший вплив на Г. Купчанка в гімназії справив учитель русинської мови Іван Глібовицький. Останнього можна кваліфікувати як типового старорусина, вихідця з Галичини, який визнавав певну самотність русинів Буковини, боровся проти румунізаційних тенденцій в освіті краю, займався мовно-фольклорно-етнографічними пошуками, писав вірші на честь правлячої австрійської династії²¹. «Глібовицький старався учити «русской» т. зн. московської, а не рускої (української. – Авт.) мови; руска (українська. – Авт.) мова у него не находила помилованія і ласки, у него вона лиш «малорускій языкъ» ..., як єї між Русинами ніхто ніколи не називав і не називає»²², – писав про нього С. Смаль-Стоцький. Зате Г. Купчанко зазначав, що І. Глібовицький «научилъ мене и многих другихъ ...вдѣчныхъ русскихъ учениковъ, родную святу Русь любить и боронити»²³. Якщо простіше сказати, саме під впливом І. Глібовицького Г. Купчанко, будучи гімназистом, почав сповідувати старорусинські ідеї, вірити в єдину Русь, яку на той час уособлювала Росія.

Нагадаю, автор ще в 90-х роках ХХ ст. відстоював тезу, що москвофільство не можна розглядати як щось цілісне і незмінне. В ньому було багато вужчих ідейних течій. Деякі діячі цього руху поступово еволюціонували в бік Росії, інші, навпаки, залишалися на старих незмінних позиціях. Тому справедливо більшість діячів 40-х – початку 70-х рр. ХІХ ст. називати старорусинами (твердорусинами). Старорусинство стало основою для ідейного та організаційного формування русофільства, яке протистояло народовству, але також визнавало самотність русинів західноукраїнських земель. Тут можна говорити про два покоління прихильників цих ідей. А вже з кінця 80-х років поруч з русофільством формується і особливо розквітає в 90-х роках ХІХ – на початку ХХ ст. москвофільство, або радикальне москвофільство, яке виокремилось в самостійну ідейну течію та політичний рух. Різниця полягала в тому, що старорусини і русофіли були місцевими патріотами, лояльними до Австро-Угорщини. Вони були суто галицько-буковинським явищем, їхня поява пов'язана з внутрішніми, місцевими обставинами, прагненням самоідентифікуватися в умовах жорсткого асиміляційного тиску з боку інших етнічних груп. Велику увагу старорусини і русофіли приділяли мовно-фольклорним проблемам. Визнаючи самотність русинів, вони боролися проти румунізації та полонізації місцевого населення. А москвофіли перш за все були політиками, які вже повністю переходили на російську мову, вважали себе «настоящими русскими», безапеляційно заперечували українську мову та український народ, велику увагу приділяли поширенню своїх теорій серед широких верств населення. Не афішуючи в пресі, бо за це могло постати звинувачення у державній зраді, радикальні москвофіли сповідували думку про необхідність приєднання Галичини, Буковини та Закарпаття до Російської імперії.

На нашу думку, поширення на всіх діячів західноукраїнських земель другої половини ХІХ – початку ХХ ст., орієнтованих на Росію, загальної назви «русофіли» не дає можливості побачити вужчі групи в цьому суспільному русі, зрозуміти прагнення окремих діячів, визначити відмінності в їхніх політичних уподобаннях, простежити зміни в поглядах залежно від історичних обставин.

Постать Г. Купчанка цікава саме тим, що дає можливість визначити й проаналізувати подібні ідейні еволюції на прикладі однієї проросійськи налаштованої людини, побачити, як виходець із звичайної селянської русинської сім'ї спочатку пристав до старорусинів, прагнучи протистояти румунізаційним впливам, проте з часом перетворився в запеклого москвофіла, пропагандиста «русского мира».

Але повернімося до нашого героя. За сприяння І. Глібовицького, який 1870 р. став редактором «Буковинской Зорі», гімназист Г. Купчанко почав займатися етнографічними дослідженнями, в яких досить швидко досяг певних успіхів. Його перші праці на цій ниві, опубліковані в редакційній І. Глібовицьким газеті та ряді інших видань, отримали позитивні відгуки буковинської інтелігенції. «Буковинская Зоря» видавалася язичієм й етимологічним правописом.

Саме через І. Глібовицького Г. Купчанко встановив перші контакти з російським консульством у Чернівцях. Тут варто нагадати, що перші діячі «Руської Бесіди» В. Продан, Т. Дронь, І. Глібовицький, І. Браник та ін. досить тісно співпрацювали з російським консулом у Чернівцях Д. Кіра-Дінжаном, зверталися до нього по фінансову допомогу на потреби товариства²⁴. Фактично кожного року, за рекомендацією російського консула і на прохання «Руської Бесіди» одного-двох русинів, випускників Чернівецької гімназії, направляли на навчання в різні заклади вищої освіти Австро-Угорщини або Росії, надаючи їм певні кошти на навчання. Зокрема, в кінці 60-х – на початку 70-х років XIX ст. пішли здобувати вищу освіту М. Галицький²⁵, В. Никорович, Ю. Ружанковський²⁶ та ін.

За такою ж схемою студентом став і Г. Купчанко. Він обрав Віденський університет. Отримуючи допомогу з боку російських громадських організацій та окремих посадовців, мав змогу проживати і навчатися в столиці імперії. Про зв'язки Г. Купчанка з російським консульством засвідчують його листи до протоієрея російського посольства у Відні Михайла Раєвського. Останній хоча й займав скромну посаду при посольській церкві, насправді був своєрідним «резидентом», через якого передавалися гроші для налагоджування зв'язків Росії зі слов'янами Австрії (Австро-Угорщини)²⁷, в тому числі зі старорусинами Буковини. Ці листи зберігаються в Державному історичному музеї Російської федерації в Москві. Всього 60 аркушів. Два з них опубліковані. В листі від 12 червня 1873 р. Г. Купчанко пише М. Раєвському: «...умильно Вас прошу, любезнейший батюшка, напишите и теперь к г. Кира-Динжану, чтобы я и за месяц июль мог получить вспомошествование из рук г. консула»²⁸. Отже, Г. Купчанко отримував помісячні виплати, які йому передавав російський консул або сам Раєвський.

Безперечно, російське посольство зацікавилася Г. Купчанком, бо побачило в ньому здібну молоду людину, яку можна використати у власних інтересах. Т. Галіп згадував: «В сімдесятих роках (XIX ст.– Авт.) російська шкільна влада вербувала з різних слов'янських земель, між ними і з Буковини, кандидатів на середньо-шкільних учителів, даючи їм стипендії для покінчення студій в Австрії. Ті студенти кінчали студії і, як легко зрозуміти, ширили русофільство як за часів свого перебування на студіях, так і пізніше, а переїхавши до Росії, старалися звідти підтримувати його серед своїх земляків посиленою літературою тощо»²⁹. Але були й випадки, коли такі випускники гімназій навчалися за іншим фаховим спрямуванням (наприклад, на правників), залишалися в Австрії і тут просували проросійські інтереси. Г. Купчанко, як бачимо, від самого початку не планував покидати Австро-Угорщину.

З листів до М. Раєвського дізнаємося, що в серпні 1871 р. Г. Купчанко пішов на однорічну службу в армію. Лист від 18 вересня 1871 р. він підписав: «слушатель академии прав II года и одногодичный охотник (доброволец.– Авт.) – капрал при 32 пехотном полку у Вене»³⁰. А вже лист від 12 червня 1873 р. підписано «Григорий Ив. Купчанко, юрист».

Перед М. Раєвським Г. Купчанко зобов'язувався: «...обещаю неутомимо коло нашей бедной русской литературы Буковинского русского края работать, если только будут добрые русские люди, которые бы своими издержками это печатали и у свет божий пускали»³¹.

З цього повідомлення добре видно, що Г. Купчанко був надзвичайно амбітний, йому дуже хотілося, щоб його твори друкувалися, для цього він був готовий буквально на все.

На правничому факультеті Г. Купчанко навчався з перервами до весни 1875 р. Про це засвідчує його листування з П. Чубинським. Зокрема, в листі від 18 лютого 1875 р. він вказує свою адресу: «Gregor Kupczanko, Jurist, Wien (Universitet)»³², а вже в листах осені цього ж року вказівка на те, що він юрист, щезає³³. Правничий факультет він так і не закінчив.

Важко сказати, чому Г. Купчанко покинув правничі студії і через деякий час перейшов навчатися на філософський факультет для вивчення слов'янської філології. Зрозуміло, що філологія та журналістика йому були ближчими, але він дуже любив показувати себе правником, навіть писав, що виступав захисником у деяких селянських справах, хоча без диплома не мав на це права. За це його висміювали редактори газети «Буковина» О. Попович та П. Кирчів, які писали 1888 р.: «Недовчивши правъ, бравъ ся п. Купчанко до всякой работы... хвалить ся, что недавно 300 процессовъ провадивъ и много (?) выигравъ. Може бути, что п. Купчанко выигравъ, але люди ледве...»³⁴.

На філософському факультеті Г. Купчанко навчався у Ф. Міклошича. Це навчання дещо затягнулося, мабуть, через те, що він одночасно працював кореспондентом кількох газет. Тільки в грудні 1882 р. Купчанко склав випускні іспити «якнайкраще» з «великорусского і малорусского языка»³⁵. Після завершення навчання підтримував стосунки з поважним професором, листувався з ним і підписувався «Вашої високоблагородності вдячний учень»³⁶. Цікаво, в листі до М. Драгоманова

Г. Купчанко навів слова Ф. Міклошича: «Щодо малоросійської мови, то науково я її трактую як самостійну мову, а не як діалект великоруської», а далі він зазначав вже від себе: «Хоч я с тим послідним замічаньєм проф. Мікросіча в дусі не соглашавсе, то я все таки не сопротивлявсе его убіжденью»³⁷.

Коли Г. Купчанко прибув до Відня, у столиці Австро-Угорщини було два русинських студентських товариства. Одне з них називалося «Січ» і об'єднувало прихильників народовських ідей. Друге «Руска Основа», засноване при підтримці М. Раєвського, гуртувало прихильників русофільства. Г. Купчанко обрав русофільське товариство і цим підтвердив, що він готовий еволюціонувати далі в бік Росії. Однак «Руска Основа» була пасивною, тому 1874 р. частина радикальніших студентів, переважно вихідців з Буковини, заснували однойменне товариство. Газета «Слово» повідомляла: «Русское академическое общество «Буковина» в Ведни 26 июня 1874 г. засновано. Председатель Николай Дмитриевич. Заступник И. Семака. Чл. комитета К. Козаркевич. В міровий суд избран Антоній Кобилянський, Григорій Купчанко. Называть себя начали первыми из русских академиков в Ведни Russen, а не Ruthenen»³⁸. Звернемо увагу на останнє зауваження газети. Отже, члени «Буковини» пішли далі в своїх проросійських поглядах, називаючи тепер себе офіційно «русскими». Це було особливо важливо для М. Раєвського, який небезпідставно бачив у цьому прихильність до «єдиного русского народа». Незабаром товариство за сприяння останнього почало отримувати допомогу від російських слов'янських благодійних комітетів. 1875 року Г. Купчанко став заступником голови товариства, а потім деякий час його очолював.

Спочатку «Буковина» була невеликим і малопомітним молодіжним об'єднанням. Однак після закриття товариства «Руска Основа» в кінці 70-х років XIX ст., з нього до «Буковини» вступила значна частина віденських студентів-русинів. Тепер мета «Буковини» значно розширилася. Як повідомлялося у звіті: «Поставило оно себе целью: соединить в Обществе под знаменем любви к отечеству и ко всему русскому, всех в Вене живущих русских студентов, сделать его средоточием русской жизни в Вене и содействовать взаимности между славянами»³⁹. Після завершення навчання Г. Купчанко перестав бути членом товариства, але підтримував з ним тісні стосунки, роблячи пожертви на його користь⁴⁰.

Варто ще зауважити, що на початку 80-х років XIX ст. товариство «Буковина» очолив уродженець Станиславова, один з найбільш радикальних москвофілів Володимир Дудикевич. Це той політик, який будучи депутатом Галицького сейму в 1909 р. офіційно оголосив «новий курс», тобто курс на повне визнання населення Галичини і Буковини росіянами та приєднання цих територій до Росії. Ще з 80-х років XIX ст. Г. Купчанко і В. Дудикевич були однодумцями.

На початку 70-х років XIX ст. з Г. Купчанком познайомився М. Драгоманов. Останній сам був ініціатором цього знайомства, зацікавившись виступом Купчанка в товаристві «Руска Основа» з доповіддю про народні звичаї буковинських русинів. Вони почали листування переважно з приводу збирання етнографічного матеріалу, наукових публікацій. Обмінювалися виданнями книг і періодики з етнографії. У спогадах Драгоманов дав влучну характеристику Купчанку того часу. Він писав: «Д[обродій] Купчанко – досить характеристична особа і наводить на інтересні думки про загальний стан австрійських русинів. Безспорно, народолюбивий і причому рухливий (що серед русинів рідко бува), завше за роботою, живучи переважно у Відні, одному з найбільших культурних центрів Європи, д[обродій] Купчанко все-таки досі... навіть не звів своїх студій про народ свій в яку-небудь серйозну наукову цілість, а мов навмисне держить себе поверховим віденсько-газетним репортером в усьому, що пише, а в політичних думках не пішов далі сервілізму (угодовство, прислужництво. – Авт.), то чорно-жовтого, то московського»⁴¹.

Деякий час М. Драгоманов був сповнений надій, що йому вдасться переконати Г. Купчанка в правдивості українофільського руху, відвернути його від ідеї «єдиного русского народа» або хоча б вирвати з-під впливу М. Раєвського. Про це він багато писав у листах до М. Бучинського. Однак ці надії були марними. Чим більше він пізнавав Г. Купчанка, тим більш жорсткими ставали оцінки моральних якостей та ідейних переконань останнього. Драгоманову не подобалася надмірна меркантильність Г. Купчанка, намагання отримати за зібраний етнографічний матеріал, який Михайло Петрович вирішив викупити для публікації в Києві, якомога більше вигоди, його залежність від М. Раєвського, якому він передавав зміст листів Драгоманова, вперте переконання в тому, що русини Австро-Угорщини – це частина російського народу, небажання слухати критиків москвофільських концепцій. Оцінюючи співпрацю з Г. Купчанком, М. Драгоманов зазначав: «Справді усе діло наше тепер, як початкове, звелось на наукову і літературну працю, котра може здаватись революційною

хіба для дяківського ока Купчанка, але гидко бачити ту моральну пустоту, ту копієчну ціну душі, яку видно у Купчанка і досадно, що зразу не дав й йому по морді, – досадно, що сам він не розуміє, що коли я, або хто другий з киян на дав йому у пику, то з делікатности перед «образом божієм», або з презирння до його моральної мализни...»⁴². Оцінка дуже жорстка. Мабуть, М. Драгоманов зробив її спересердя, обурений деякими заявами і діями Г. Купчанка. Наприклад, останній напругу, в обхід Драгоманова, звернувся до секретаря Південно-Західного відділу з вимогою передати йому гроші за етнографічний матеріал. Це викликало певне непорозуміння і роздратування Михайла Петровича. З цього випадку він добре відчув і зрозумів, чим дихає Г. Купчанко, які пріоритети має. Однак М. Драгоманов, хоча й не маючи особливих ілюзій, листувався з Купчанком з перервами до 1886 р. М. Павлик, який підтримував деякі ділові видавничі стосунки з Купчанком і опублікував листування Драгоманова та Купчанка, писав у передмові до цієї публікації: «Драгоманів побачив зараз – із листів М. Бучинського та й самого Купчанка – хто такий Купчанко, а з часом дізнав ся про него ще більше і гіршого, – але таки перемагав себе і зносив ся з ним, і то не лише задля того, аби повернути працю Купчанка в користь українству, але й задля того, аби єго самого справити на чесну дорогу»⁴³. Знаючи, яким був подальший життєвий шлях Г. Купчанка, можемо зауважити, що всі старання М. Драгоманова були марними.

Загалом 70-ті роки XIX ст. стали для Г. Купчанка важливим періодом становлення його суспільно-політичних поглядів, еволюції від старорусинства до радикального москвофільства. Дрейф у бік москвофільства був повільний, але достатньо послідовний. Це був свідомий вибір. Однак він ще вагався, остаточний вибір не було зроблено, у нього ще була можливість залишити все хоча б по-старому. Але чи хотів він цього?

Журналіст, редактор, видавець

Кінець 70-х – початок 80-х років XIX ст. не менш суперечливий у біографії Г. Купчанка. Міністерство внутрішніх справ Росії, яке уважно стежило за ним, повідомляло, що в цей час він: «...состоял сотрудником некоторых галицко-русских и австрийских немецких газет, а также корреспондентом «Московских ведомостей», «Берега», «Киевлянина» и «Варшавского Дневника», причем в означенных органах пропагандировал воссоединение Червонной Руси с Россией. Вообще, проживая в Вене, Купчанко старался проводить среди своих одноплеменников общерусскую идею, заявляя себя другом России и врагом поляков и украинофилов»⁴⁴. До речі, всі перераховані газети, з якими співпрацював Г. Купчанко, були найбільш реакційними в тодішній Російській імперії, послідовно боролися з українством, прагнучи його повністю знищити. «Московские ведомости» в той час редагував М. Катков, один з ініціаторів сумнозвісного Емського указу.

Публікації Купчанка в російських газетах періодично привертала увагу владних структур Австро-Угорщини. Так, у березні 1885 р. він опублікував у «Варшавському Дневнику» статтю «Германизация и румынизация русской земли», в якій досить точно передав проблеми національної політики Австрії на Буковині. Однак починалася стаття словами: «Австрийская область Буковина, граничащая на востокъ съ Россіей и Румыніей, на югѣ – съ Румыніей и Семиградомъ, на западѣ – съ Семиградомъ, Венгріей и Галиціей и на сѣверѣ съ Галиціей, есть настоящая Русская земля»⁴⁵. На це відреагувало Міністерство внутрішніх справ Австрії, яке в листі до президії Буковинського крайового правління повідомляло: «В журналі «Варшавський Дневник», який видається в Варшаві, була надрукована стаття про національне становище на Буковині в русофільському дусі. Я пропоную Вам вжити заходів щодо поширення цієї статті, а також і до всякої русофільської агітації в підпорядкованих Вам округах»⁴⁶.

Співпраця з австрійськими та російськими газетами, знання кількох іноземних мов дали можливість Г. Купчанку побувати в багатьох країнах Європи як кореспонденту. На початку 80-х років XIX ст. він працював у Швейцарії, Англії, Франції. Ще раніше був кореспондентом австрійських газет у таборі російських військ у Болгарії під час російсько-турецької війни 1877-1878 рр. Можливо, саме в той час він налагодив зв'язки з деякими болгарськими високопосадовцями, про що мова йтиме далі.

Робота кореспондентом Г. Купчанку дуже подобалася. Але його амбітна натура хотіла чогось більшого, зокрема бути головним редактором і видавцем газети чи журналу. Вже 1879 р. він почав видавати у Відні німецькою мовою газету «Russische Korrespondenz». Про це повідомлялося в секретній записці Російського поліцейського відомства⁴⁷. Сам Г. Купчанко, публікуючи «Памятную книжку. На память 100 лѣтнягоюбіля 4-классной народной школы въ Коцманѣ», підписався

«редактор-издатель «Русской Корреспонденции»⁴⁸. Це був такий собі дайджест російської преси у Відні, з тим щоб популяризувати Росію. Основна робота Г. Купчанка як видавця зводилася до перекладу статей з російських газет на німецьку мову. З перервами це видання проіснувало до осені 1881 р. Купчанко із задоволенням писав: «все́ большія политическія журналы в Австро-Венгрии пользуются свѣденіями о Россіи изъ моей «Корреспонденции», за которую они платятъ или ежемѣсячныя суммы или гонорары отъ строкъ»⁴⁹. Проте сподівання, що «Русская корреспонденция» буде користуватися великим попитом, не справдилися. За декілька місяців видання занепало і припинило існування. Одночасно, в першій половині цього ж 1881 року, впродовж чотирьох місяців Г. Купчанко видавав у Львові, як він сам писав у листі до М. Драгоманова, «малорусскій иллюстрированный журнальчик «Новость» для учащейся молодежи»⁵⁰. Але був змушений припинити це видання, зауваживши: «при этом мероприятии материально пострадал и воротился опять в Вену»⁵¹.

Отже, перші видавничі проєкти не мали особливого успіху. Однак Г. Купчанко не полишав своїх надій. Російське поліцейське відомство повідомляло: «В 1880 г. Купчанко просил у Петербургского Славянского Комитета субсидии на издание в Черновицах русской политической газеты, которая заступалась бы за общерусскую идею сильнее, чем газета «Слово», но ходатайство это не было уважено»⁵². Ця невдача також його не зупинила.

Між тим, проросійська діяльність Г. Купчанка не залишилася непоміченою австрійською владою. В 1882 р. започатковано перший судовий процес над москвофілами, який назвали «Процес Ольги Грабар і товаришів». Підозри лягали й на Г. Купчанка. В листі до М. Драгоманова в березні 1882 р. він писав: «На днях я був в Відні, но узнавши, що власти желают мене «мати», я завчасно дав драла. Чорт знає, що вони від мене хотят! Безпешне найшли мої письма у арестованих Русинів і давай мене шукати. Но Бог з ними, я не так скоро вернусе...»⁵³.

З Відня Г. Купчанко втік до Лондона і звідти уважно стежив за процесом над москвофілами. Він був обурений, що В. Площинський під час процесу згадував його, та ще й у не дуже ввічливій формі. Про це писав до М. Драгоманова⁵⁴. До речі, під час «Процесу Ольги Грабар і товаришів» ще раз виплила й справа про намагання Г. Купчанка видавати в Чернівцях політичну москвофільську газету на противагу «Слову». Було зачитано лист Мирослава Добрянського до Венедикта Площинського, в якому повідомлялося, що Петербурзький слов'янський благодійний комітет готовий був надати субвенцію Г. Купчанку на видання газети в Чернівцях, але М. Добрянський наполіг на тому, що цього не потрібно робити, бо «нова газета може завдати шкоди, ослабляючи «Слово» і примножуючи антагонізм між буковинською православною і галицькою уніатською Руссю»⁵⁵. Цей лист деякою мірою пояснює причини, чому досить часто проєкти Г. Купчанка зазнавали фіаско в самому зародку. Справа була не в російських благодійниках, які ставилися до Купчанка переважно поблажливо, а в конкуренції з боку галицьких однодумців, які прагнули побільше урвати собі з російського пирога і не давали можливості підприємливій натурі Г. Купчанка розгорнутися повною мірою.

Однак цього ж 1882 р. він починає видавати в Лондоні щомісячник «Звѣзда». Хіба що з іронією можна сприймати його повідомлення в листі до Драгоманова: «Наше буковинске русске общество дало мені вспомошествованье на изданье журнала в Лондоні... Журнал я буду писати на великорусскимъ язиці – так желает общество»⁵⁶. Руська громада Буковини, тим більше руські товариства, не мали таких грошей. Не могли вони й вимагати друкувати журнал великоросійською мовою, бо тої мови не знали і не розуміли. Але очевидно, що не Купчанко визначав формат видання. Тому журнал у Лондоні почав друкуватися «на малорусскомъ языке»⁵⁷, про що повідомляло російське поліцейське відомство.

Щомісячник «Звѣзда» втілював уявлення Г. Купчанка про популярний суспільно-політичний часопис. Він був добре ілюстрований, містив матеріали політичного змісту, повчальні статті, наукові розвідки, переважно самого Г. Купчанка. Вийшло тільки два номери. Г. Купчанко описував у листі до М. Драгоманова матеріал, який мав бути в третьому номері. Однак, як писала пізніше газета «Буковина»: «...Москалѣ сами знищили газету «Звѣзду», котру онъ ставъ бувъ выдавати ажъ в Лондонѣ и наробивши тамъ довговъ мусѣвъ, якъ оповѣдавъ, одтамъ въ ночи утѣкати»⁵⁸. Мабуть, тональність газети все-таки не сподобалася його спонсорам.

Тут варто зупинитися на кількох особливостях характеру Г. Купчанка, які суттєво впливали на його поведінку та участь у суспільних процесах впродовж усього життя. Перше. Він зі студентських років був безпардонним і дуже наполегливим, якщо не сказати агресивним прохачем, який готовий був ледве не вимагати гроші і у Раєвського, і у Кіра-Дінжана, і у Південно-Західного відділу

Російського географічного товариства, і у Петербурзького слов'янського благодійного комітету, і у Міністерства внутрішніх справ Росії, тобто у будь-кого, під будь-які зобов'язання. Ось характерний лист до П. Чубинського: «И потому я обращаюсь къ Вамъ, Милостивый Государь, съ покорнейшею просьбою и прошу вмѣстѣ и Господъ профессоровъ: Драгоманова и Русова, оказавшихъ мнѣ уже столь много благодѣяний, осуществить эту мою просьбу и опредѣлить мнѣ какое-нибудь вспомошествование т. е. какую-нибудь сумму, чтобы я могъ заняться обработкой имѣющагося у меня материала... Питаюсь приятною надеждою, что не изволите отказать мнѣ въ покорнѣйшей моей просьбѣ и обрадуете меня въ непродолжительномъ времени благосклоннымъ Вашимъ ответомъ»⁵⁹.

Про таких російський консул у Чернівцях писав: «Я заметил, что братья славяне, как турецкие, так и австрийские, к сожалению, привыкли смотреть на Россию, как на золотого тельца, которого безвозмездно и безмерно по их собственному усмотрению можно скубить во всякое время, и горе тому смельчаку, который бы стал по философски объяснять, что этого нельзя, что все на свете имеет меру...»⁶⁰.

Друга риса пов'язана з першою. Г. Купчанко дуже легко позичав гроші, особливо не задумуючись над тим, як буде їх повертати. Тому переважно більшість свого життя він провів рятуючись, в тому числі й переховуючись, від кредиторів. Неодноразово він поставав перед віденським судом за невиконання фінансових зобов'язань. У своїй газеті він жалівся: «не досыть, шо издатель и отвѣчательный редакторъ Григорій Купчанко уже колька разъ стоялъ передъ віденськимъ криминальнымъ судомъ и, черезъ «Русску Правду» и черезъ его книжочки, не досыть, шо онъ черезъ «Русску Правду» и свою книжочку «Русскій народъ» понесъ больше якъ шестисотъ ренскихъ кары, ...не досыть, шо на него за се и віденська полиция и властители домовъ гневаются и гонятъ его изъ одной хаты до другой, не досыть, шо онъ черезъ издание «Русской Правды» упалъ въ велики долги, до всего того причиняются еще и сотни подписчиковъ и читателей «Русской Правды» съ своими долгами за «Русску Правду» за минувшій и за топоришний рокъ, за книжочки и за календари, котри они казали себе посылати и за котри они до сегодняшнего дня не послали платы»⁶¹. Він захоплювався різними видавничими проєктами, фанатично прагнув втілювати їх у життя, не задумуючись над фінансовим забезпеченням. Досить сказати, що деякі свої невеликі популярного змісту книжечки, орієнтовані на простих селян, він видавав накладом у 20 тис. примірників. Зрозуміло, що тільки мізерну частину їх викуповували, решту роздавали безкоштовно. Або «Русска Правда» мала наклад у 3 тисячі. Для порівняння: газета «Буковина» в 1892 р. видавалася накладом у 300 примірників⁶² і це при тому, що отримувала щорічно субсидії від Буковинського крайового сейму. Купчанко буквально закидав буковинські села своїми дешевими виданнями московфільського спрямування, які в переважній більшості роздавалися безплатно. Але за самі видання потрібно було повертати кошти, а цих коштів, незважаючи на допомогу з боку різних організацій Росії, приватних меценатів та інші надходження, не вистачало, бо в Купчанка була дуже широка натура і про повернення коштів він думав, як правило, в останню чергу.

Третє. Він ніколи не заощаджував кошти. Як тільки з'являлися гроші, він їх тратив наліво і направо, ні в чому собі не відмовляючи. Коли ж кошти закінчувалися, починав писати усюди про свою бідність і просити «вспомоществований».

Як це часто буває, найбільше від таких фінансових справ страждали близькі й рідні. Може, в цьому й причина, що після смерті його квартира у Відні вражала бідністю і запустінням?

У першій половині та середині 80-х років XIX ст. Г. Купчанко хоча й уже мав славу переконаного московфіла, все ще з деяких питань вагався. Декілька разів він робив спроби загравати з буковинськими старорусинами та навіть народовцями. Газета «Буковина» загалом позитивно відгукувалася про нього в 1885-1887 роках. У жовтні 1887 р. Г. Купчанко приїхав на Буковину. Офіційно, ніби подивитися на становище місцевих русинів та діяльність їхніх організацій. Він відвідав Ю. Федьковича, зустрічався з О. Поповичем, І. Тимінським, П. Кирчівим. Зробив пожертву на «Руський Народний Дім». Зібрав чимало селян в Берегометі над Прутом з навколишніх сіл і промовляв перед ними про їхні біди. Цікаво, що пізніше, започаткувавши «Русску Правду», Г. Купчанко заявив, що видавати цю газету його уповноважили селяни під час зустрічі в Берегометі над Прутом. Про це ж зазначив і в автобіографії. «Следствием тое рады було то, що буковински правдиви и щери русски патриоты дали мне полномочие писати и издавати в Вене правдиву русску народну газету под названием «Русска Правда»⁶³. Це була повна нісенітниця. Восени 1887 р. про «Русску Правду» ніхто не міг вести бесіди, бо про можливість видання газети не знав ще й сам Купчанко.

Повернувшись до Відня, він написав статтю, в якій позитивно відгукувався про стан справ на його малій батьківщині. Газета «Буковина» повідомляла: «П. Купчанко не могъ нахвалити ся Редакциѣ «Буковины», неумоимой дѣятельности буковинскихъ товариствъ и патриотовъ-Русиновъ, засуджуючи заразомъ нечесне поступоване звѣсныхъ журналовъ и ихъ сотрудниковъ, що безсовѣсно клеветють и обчорнюють «Буковину», буковински товариства и патриотовъ-тружениковъ. Зъ задоволенемъ записуемо безсторонный судъ п. Купчанка о насъ и нашихъ врагахъ; видко, що й човловѣкъ противныхъ навѣтъ намъ засадъ, коли е щирымъ приятелемъ своего народа й бажае ему добра, не може не признати, що наше дѣло чисте, совѣсне, и шире, та потребне й пожиточне для руского народа»⁶⁴.

Однак після того як почалося видання «Русской Правды», тон Г. Купчанка стосовно газети «Буковина» та руських товариств краю, в яких на той час вже домінували народовці, кардинально змінився. В статті «Наши домашни sprawy» він, зокрема, писав: «Жалуются намъ также многи русски люди изъ Буковины на иезуитовъ, на польскихъ панковъ, та на ихъ русскихъ похвостачовъ, котри выдають для народа въ Буковинѣ газеты та всяки книжки и котри рады бы оттягнути нашъ народъ отъ его родной святой православной вѣры и отъ родного русского письма»⁶⁵.

Купчанко накинувся на «Буковину» та товариство «Руська Бесіда», що вони поширюють в краї унію, що члени руських товариств нічого не роблять для простого народу на Буковині. Газета «Буковина» припустила, що коли «москалі в чомусь Г. Купчанку не догодили, замало рублів дали»⁶⁶, він почав загравати з буковинською громадськістю і членами товариств «Руська Бесіда», «Руський народний дім» та ін., але як тільки гроші на видання газети отримав, став знову проповідувати російські ідеї і жорстко нападати на своїх ідейних опонентів.

Можна з впевненістю сказати, що з початком видання «Русской Правды» завершилися ідейні вагання та суспільно-політична еволюція Г. Купчанка. Він остаточно перейшов на позиції радикального москвофільства, перетворився в одного з провідних діячів цього руху на Буковині, чи не найактивнішим пропагандистом «русского мира» та всього, що з цим було пов'язано.

Видання «Русской Правды» стало апогеєм редакторської діяльності Г. Купчанка. Переважну більшість статей до цієї газети він писав сам. Не вдаючись в ідейний зміст, про який мова йтиме далі, відзначимо хорошу поліграфію, поширення різних знань, які, на думку Г. Купчанка, мали б бути корисними селянам, популістський характер статей, які стосувалися соціально-економічних проблем, формування позитивного образу імперії Романових як держави, яка піклується про простих людей, насадження думки про добрих імператорів Австрії та Росії, публікація статей з історії, на релігійні теми, краєзнавчі та етнографічні матеріали, гостра полеміка з народовськими виданнями «Батьківщина», «Буковина», «Діло». Але сподівання (можливо, вдаване), що газету будуть широко передплачувати, були марними. По-перше, на той час більшість селян залишалися неписьменними, по-друге, низька купівельна спроможність селян не давала можливості передплачувати газети. Тому ледве не з перших номерів «Русской Правды» Г. Купчанко плакався про нестачу коштів. Проте наклад газети він не зменшував і продовжував її фактично безплатно поширювати по селах.

Будучи редактором газети, Г. Купчанко зробив спробу стати активним гравцем політичного життя Буковини. Селяни Берегомета над Прутом декілька разів висували його кандидатом у депутати Буковинського сейму та Віденського парламенту. Ці спроби були невдалими. На той час місцева влада вже толерувала народовців і з підозрою ставилася до віденського земляка. Але характерно, що Г. Купчанко ні разу не взяв безпосередньої участі в передвиборчій боротьбі й не приїжджав під час виборів на Буковину, посилаючись на зайнятість. «Поѣхати Григорий Купчанко теперь до васъ не можетъ черезъ газету, но коли в его выберете, то онъ татчасъ поѣдить до васъ и объѣздитъ всѣ ваши округи и села, абы собрати ваши жалобы и желанія и предложить ихъ потомъ въ Вѣдни державной радѣ, панамъ министрамъ и найяснѣйшому монарху»⁶⁷, – писала «Русска Правда». Мабуть, він сам не вірив у можливість бути обраним до представницьких органів влади. О. Попович називав його «вічним кандидатом»⁶⁸.

У своїх суспільно-політичних статтях другої половини 70-х – першої половини 80-х років XIX ст. Г. Купчанко неодноразово писав, що русини Буковини страждають від румунізації та онімечення. Однак в «Русской Правде» акценти кардинально змінились. Найкращим другом Г. Купчанка раптом став буковинський митрополит С. Морар-Андрієвич, який власне і був найбільш послідовним румунізатором краю. Він направляв у руські села румунських священників, був проти богослужіння руською мовою, заборонив священникам поширювати «Буковинський православний календар», який видавали народовці за редакцією О. Поповича.

Це зближення стало особливо помітним, коли Г. Купчанко висунув ідею скликати «первое русское православное вече» у травні 1892 р. Як зазначав тодішній російський консул у Чернівцях С. Горяїнов: «Сочувствуя этой мысли, митрополит Сильвестр разрешил русским священникам собирать деньги с крестьян для осуществления поездки Купчанко из Вены в Буковину и для приготовления Веча»⁶⁹. Як бачимо, навіть поїздку Г. Купчанка залізницею з Відня до Лужан повинні були оплачувати селяни.

Він прибув на Буковину 21 травня. Діяв дуже енергійно, зробив багато для підготовки віча. На обговорення пропонувалося 22 пункти, які стосувалися перш за все соціально-економічного становища селян. Також була вимога про запровадження прямих виборів при таємному голосуванні до Віденського парламенту, Буковинського сейму та органів громадського самоврядування, про розвиток освіти руською мовою, про те, щоб у школах не запроваджували фонетичний правопис, і навіть про те, якою має бути періодичність виходу газети «Русска Правда» тощо. Загалом більшість із цих пунктів відстоювали також і народовці. Та й сама ідея віча не була новою. Ще 1881 р. з подібною ініціативою виступило політичне товариство «Руска Рада» на чолі з І. Онішкевичем та І. Тимінським. Одним із доповідачів на тому вічі мав бути Г. Купчанко⁷⁰. Однак тоді цю задумку не було втілено в життя. Не змогли її реалізувати, незважаючи на підтримку митрополита, й цього разу. С. Горяїнов повідомляв: «Президент Краус отказал в согласии на открытие веча, под предлогом того, что оно может нарушить общественную безопасность»⁷¹.

В результаті відбулося тільки богослужіння, на яке, за словами самого Г. Купчанка, зібралось понад 4 тис. людей.

Отже, як бачимо, у другій половині 80-х років XIX ст. Г. Купчанку нарешті вдалося втілити в життя свою заповідну мрію – видавати газету для селян великими накладками. Майже безплатне поширення газети по селах та вміння Г. Купчанка порушувати на шпальтах видання болючі для селян питання давали певні результати. Газета мала своїх читачів. І. Франко зауважував: «„Правда русская“ Гр. Купчанка розходиться між народом також дуже численно; ми знаємо случаи, що навіть в селах, як на наші обставини, найбільш освічені мужики передплачують її потайки, боячись священника-народовця і закаузу консисторіального, і хоч мають читальню, то газету Купчанка читають приватно по хатах і ховаються з нею, як з не знати яким добром...»⁷². Але фінансовий бік справи з кожним роком погіршувався. Кошти з Росії надходили нерегулярно. Передплатників було мало. Видавець ледве зводив кінці з кінцями.

Шпигун Г. Купчанко

Прагнучи показати себе захисником селян, Г. Купчанко вишукував, кого б можна було звинуватити в селянських бідах. На сторінках «Русской Правды» такими ворогами найбільше виступали поляки-єзуїти, євреї та «україномани». Останні нібито хотіли затягнути буковинських православних селян в унію. З номера в номер на них обрушувалися прокляття за важке життя народу.

Становище селян Буковини й Галичини і справді було нелегким. Вони страждали від малоземелля, відсутності дешевих кредитів та підступних дій лихварів, засилля великих землевласників, зростання податків. Як наслідок, у другій половині 80-х – на початку 90-х років XIX ст. значно зросло переселення селян до Росії як для виконання сезонних робіт, так і на постійне місце проживання. Ця проблема неодноразово відображалася на сторінках «Русской Правды». Г. Купчанко був обережним. Він чудово розумів, що влада, не маючи належних важелів, щоб припинити еміграцію, з підозрою ставиться до всіх, хто порушував цю проблему на сторінках преси. Однак деколи, навіть незважаючи на всю обережність, він розкривав свої справжні погляди. Зокрема, в жовтні 1891 р. «Русска Правда» з посиланням на львівську газету «Галицкая Русь» повідомляла, що Іван Наумович «недавно сходилъ велику часть полуднѣшной Россіи, шукаючи мѣсця для своихъ бѣдныхъ краенъ, русскихъ Галичанъ, Буковинцевъ и Угорцѣвъ, котрі въ своихъ родимыхъ краяхъ не мають на чемъ и изъ чого жити, и котри рады бы переселитися в други краи, за границу». І далі наводилися слова з листа І. Наумовича, що він «отшукать мѣсце, найшоль свободну плодородну землю въ полуднѣшной Россіи, на Кавказѣ, где могутъ помѣститься колька тысячъ бѣдныхъ русскихъ мужицкихъ родинъ изъ Галичины, Буковины и Угорскої Руси и где они смогутъ жити безъ журы и нужды...»⁷³. Отже, цією публікацією Г. Купчанко розкрив своє справжнє ставлення до проблеми переселення. Така позиція була складовою більш широкого ідеалізованого ставлення до Росії, намаганням зобразити імперію Романових ледве не раєм для селян. Звичайно ж, це робилося не тільки з особистих ідейних переконань, але й підкріплювалося жертвами з боку Росії.

Письменник В. Самійленко, який у 80-х роках XIX ст. неодноразово бував на Буковині й у Галичині і добре знав особливості москвофільської пропаганди серед селян, так описав проблему переселенського руху до Росії і ставлення до нього прихильників «руського мира», використавши для підсилення враження язичіє, яким писали москвофіли:

Мраковъ (тобто Марков, один з
лідерів москвофілів Галичини.— Авт.)

Чи слышались, гаспадыне!

Преодлычную новину:

Наши хлопы южь за Збручемъ? (тобто в Росії.— Авт.)

Драковъ
(гордовито)

Що жъ! пособияполучимъ!

Мраковъ

Чи то жъ певно, гаспадыне?

Я слыхалемъ зъ Буковины:

Насъ Григорий упредили

И пособие получили⁷⁴.

Австрійські можновладці декілька років уважно стежили за москвофільською пропагандою, пов'язаною з міграційними процесами. Врешті-решт владі увірвався терпець. Було видано розпорядження про арешт редакторів віденських москвофільських газет «Русска Правда» та «Наука» Г. Купчанка і Д. Козарищука. Щоправда, Г. Купчанко на цей час вже був у Петербурзі. Що ж до Д. Козарищука, він був ув'язнений на час слідства. 7 (19) грудня 1892 р. у Відні розпочався судовий процес над обома редакторами за звинуваченням у державній зраді, яка проявилася в закликах селян до переселення в Росію. Процес тривав понад 4 місяці до 26 квітня (8 травня) 1893 р.⁷⁵ і був припинений без винесення вироку за настійною вимогою міністра закордонних справ Австро-Угорщини графа Г. Кальнокі⁷⁶. С. Смаль-Стоцький, який пізніше отримав доступ до всіх документів слідства, з обуренням писав Б. Грінченку 15 листопада 1893 р.: «Коби ви знали, яких падлюків виплекала у нас «слов'янофільська» пропаганда. Волоси на голові встають як подумати! Недавно був у нас процес Купчанка і я всі акти того процесу знаю, прочитав яких 10 тис. листів, навіть письмо із Кабінетної Канцелярії Єго Величества Александра Александровича III! З Саблером (заступник обер-прокурора Святійшого синоду.— Авт.), з Комаровим (редактор петербурзької реакційної газети «Свѣтъ». — Авт.), з Ігнат'євим (голова Слов'янського благодійного товариства в Петербурзі. — Авт.) такий падлюка, що за копійку готов свого рідного батька продати, собі за панбрат. ...Купчанко приміром був шпігуном Кобурга (Фердинанд I Кобург князь і цар Болгарії. — Авт.) в російській амбасаді у Відні, але здає шпігував також і для Росії — гроші брав від всіх хто давав, і від Кальнокого, щоб давати ему вісти про Росію! Цілий процес застановлено на приказ Кальнокого. Ми замірковуєм ся, що сам батюшка Ваш в се вмішав ся, (дорога до батюшки йшла через Побідоносцева (обер-прокурор Святійшого синоду. — Авт.) бо був компромітований. Тепер той чоловік повернувся з Росії і видає знов газету в Австрії для Росії!»⁷⁷.

Найгірше для Купчанка було те, що під час слідства в нього було вилучено чималу кореспонденцію, яку він добросовісно зберігав. Віденська влада не засекретила її, і потрохи ці документи почали потрапляти до рук усіх, хто нею зацікавився, перш за все до ідейних опонентів Купчанка. О. Маковей писав до М. Павлика в лютому 1897 р.: «Протокол, який я маю, то є лише частина листів, забраних у Купчанка, Козарищука, Козаркевича, дізнатися з него можна лише про зносини тих людей, і то зносини цікаві для прокуратурії. Для нас цікаві они тим, що показують документами продажність москвофілів»⁷⁸.

Отже, варто проаналізувати, чи був Г. Купчанко шпігуном і якщо був, то на чию користь шпігував.

Найперше, що само собою напрошується, виходячи з його ідейних переконань, шпігунство на користь Росії, яке, до речі, під час судового процесу не було достатньо виявлено. Але цьому є докази, які збереглися в архівах Росії. Наприклад, документ від 1901 р., який віднайдено в фондах Міністерства внутрішніх справ Російської імперії. У ньому повідомляється: «В письме С.Э. Зволянскому(директор Департаменту поліції МВС Росії. — Авт.) от управляющего делами военно-ученого комитета Главного штаба от 12. 12. 1901 г. сообщается: «Редактор-

издатель русской газеты «Просвещение» в Вене, Григорий Купчанко сообщил, что им получены сведения о подготавливаемом будущей весной восстании поляков, в коем примут участие, кроме них, социалисты, евреи и украиноманы и которое должно охватить прусские владения, Привислинский край и юго-западные губернии нашего отечества. Восстанию этому, имеющему целью восстановление Польши, якобы тайно покровительствует австрийское правительство, с ведением которого в польских католических монастырях Галиции заготавливается в значительном количестве амуниция и оружие для милиционеров»⁷⁹. Нагадаємо, що військово-вчений комітет був спеціальним підрозділом при Генеральному штабі російської армії, який, крім всього іншого, займався розвідувальною діяльністю, збором інформації про зарубіжні країни. Комітет активно використовував інститут «військових агентів» (аташе) для ведення розвідки при посольствах Російської імперії в країнах Європи.

Отже, як бачимо, Г. Купчанко мав безпосередні контакти з російськими спецслужбами і передавав їм інформацію про події в Австро-Угорщині. Зрозуміло, він не був допущений до якоїсь секретної державної таємниці і в основному користувався тим, про що міг почути у віденських журналістських колах. До полковника А. Редля йому було далеко. Тому й гроші були меншими. Але російська розвідка й такі відомості акумулювала, для того щоб мати різнобічну інформацію про Австро-Угорщину, з якою відносини з кінця 80-х років XIX ст., після розпаду «союзу трьох імператорів», все більше псувалися.

Щодо шпигування на користь Болгарії. Під час процесу 1892-93 р. підтверджень цьому було виявлено найбільше. Мабуть, стосунки з оточенням очільника Болгарії Фердинанда Кобурга І, як уже зазначалося, зав'язалися під час перебування Г. Купчанка в цій країні кореспондентом на російсько-турецькій війні 1877-1878 рр. Під час слідства в Купчанка було вилучено цілу низку листів, які засвідчували про його тісні стосунки з болгарськими можновладцями. Зокрема, в 1887 р. Купчанко просив у болгарського уряду гроші на видання газети. У відповідь на те йому прислали 24 липня 1887 р. лише сто франків. Але Купчанко продовжив вимагати гроші і 15 листопада 1887 р. таємний радник болгарського князя Лаби з Софії прислав Купчанкові на видавництво «Русской Правды» тисячу франків і, крім того, обіцяв платити йому місячно по 100 франків. У тім листі містилася також похвала Купчанкові за надану достовірну інформацію⁸⁰. В 1889 р. Купчанко знову зажадав у болгарського уряду грошей на «Русску Правду», писав, що мусить її видавати, щоби мати можливість спілкуватися з проросійськими колами у Відні. Листом від 4 липня 1889 р., який йому прислали з канцелярії кабінету міністрів Болгарії, Г. Купчанку передавалися 5 тис. франків на потреби видання «Русской Правды»⁸¹.

Постає питання, для чого болгарський уряд надавав кошти Купчанкові на видання проросійської газети? Нагадаємо, у Ф. Кобурга той час були напружені відносини з Росією, між країнами було розірвано дипломатичні стосунки. Все пояснювалося дуже просто. Видання такої відвертої проросійської газети відкривало доступ до російського посольства у Відні і давало можливість Купчанкові збирати там інформацію про політику Росії на Балканах. Крім того, це було хороше прикриття, щоб не афішувати двосторонні взаємини.

Найбільш складно довести шпигування на користь Австрії. Хоча в газетах писалося багато, про те, що Купчанко збирає інформацію і передає міністерству закордонних справ Австро-Угорщини, прямих свідчень чи документів про це поки що не встановлено. Але те, що до проросійської діяльності Г. Купчанка австрійська влада ставилася дуже поблажливо, звичайно ж викликає підозру. Наприклад, 1896 р. Г. Купчанко разом із чеським проросійським редактором Й. Калашом поїхав у Росію і брав участь у банкеті закордонних журналістів, який російська влада влаштувала на честь коронації імператора Миколи II. Під час бенкету проголошувалися тости: «Коли підношу сю чашу за здоров'я царя і за московську пресу, то вискакую разом гаряче бажане, щоб ми діждали ся тої хвили, коли всі Слов'яни австрійські, котрі тепер стогнуть в австрійським ярмі, стануть підданими московського царя»⁸². Угорська й румунська буковинська преса писали у зв'язку з цим обурливі статті. Їх передрукували й українські народовські видання, в тому числі й «Буковина». Депутат австрійського парламенту В. Барвінський під час засідання парламентських делегацій зробив заяву: «Хотів би згадати нещодавній бенкет, який відбувся під час церемонії московської коронації, де сумнозвісний журналіст і агент з Буковини підносив тост за союз слов'ян, що знемагають під австрійським ярмом, з Росією, про що повідомляли різні газети. Обов'язок уряду припинити це втручання і не допустити, щоб громадська думка і народні маси були сп'янені такими прагненнями»⁸³. Але влада на це не реагувала.

Отже, Г. Купчанко насправді шпигував щонайменше на користь Росії й Болгарії, заробляючи на свої видання та задоволення власних амбіцій. Про моральний бік справи, мабуть, годі й говорити. Купчанко заради досягнення своїх цілей не зупинявся ні перед чим. Так було в 70-х роках. Нічого не змінилося й у 80-х – на початку 90-х років XIX ст.

Останні роки життя

Як уже зазначалося, під час судового процесу Г. Купчанко перебував у Росії. Він наважився повернутися до Відня тільки коли переконався, що справу остаточно припинено. Через те, що «Русску Правду» було закрито, в червні 1893 р. почав видавати нову газету «Просвѣщеніє».

Це видання також було орієнтоване на селян Галичини, Буковини і Закарпаття. За всіма зовнішніми параметрами воно повторювало «Русску Правду». Однак відчувався брак нових ідей, мало було якихось оригінальних тем та статей. Зате в «Просвѣщеніі» регулярно вміщалися портрети і подавалися життєписи російських чиновників, генералів, священників, осіб, які належали до дому Романових. Наприклад, за 1894 р. газета помістила на титульній сторінці портрети і біографічні статті про Варшавського генерал-губернатора Й. В. Гурко, таємного радника, попечителя Варшавського навчального округу О. Л. Апухтіна, російського великого князя Олександра Михайловича і його наречену велику княжну Ксенію Олександрівну, холмсько-варшавського архієпископа Флавіана, таємного радника, попечителя Кавказького навчального округу К. П. Яновського, російського імператора Миколу II та російську імператрицю Олександру Федорівну. Це була така собі політична «джинса» у виконанні Григорія Івановича, звичайно ж, не на безоплатній основі. Мабуть, селянам Буковини було особливо цікаво читати про російських можновладців та чиновників різного штибу. Дуже влучно таку редакційну політику москвофільських видань охарактеризував О. Маковей. Він писав: «„Селянинъ“ (буковинська москвофільська газета. – Авт.) за деньги готов поместить портрет африканского каннибала и будет величать его, какъ «коренного» русского патриота. Купчанко въ своемъ «Просвещеніи» изъ года в годъ перепечатываетъ свои давнишниѣ географическіе и этнографическіе изслѣдованія, да помещаетъ биографіи русскихъ генераловъ»⁸⁴.

1897 року Г. Купчанко започаткував ще один видавничий проєкт – просвітницьку газету для молоді «Вѣнчочкъ для Русскихъ Дѣточокъ». Вона містила матеріали про основи релігії, відомості з різних наук просвітнього характеру, художні твори, а також різноманітні загадки, ребуси, описи ігор тощо. Поза загальним просвітним характером видання чітко простежувалася його ідейна орієнтація. В літературній частині газети друкувалися майже виключно твори російських письменників О. Пушкіна, Л. Толстого, І. Сурікова, В. Лаптева. Видавець дуже тішився, що газету передплатила донька російського імператора Миколи II, велика княгиня Ольга Миколаївна. Однак цього ж року видання припинило існування через брак коштів.

«Просвѣщеніє», як і «Русска Правда», видавалося великими накладками і переважно безплатно поширювалося по західноукраїнських селах. Також їх можна було придбати в Росії разом з різноманітними брошурами, які Купчанко продовжував масово видавати. Для нього це було важливо, бо давало додаткові кошти. Російське поліцейське відомство повідомляло: «Во время своей литературной деятельности Григорий Купчанко издал за границей несколько брошюр политического и научного содержания, а также сочинений, направленных против членов социально-революционной партии, причем в 1885 г. обращался с ходатайством в МВД об оказании ему денежного вспомоществования путем заказа большого количества последнего рода брошюр для России. Просьба эта была оставлена без удовлетворения»⁸⁵. Однак він продовжував звертатися до різних установ Росії і в 90-х роках XIX ст. одержав дозвіл на поширення своїх видань в імперії Романових. Зокрема, у відозві до передплатників «Просвѣщенія», виданій у Києві, він писав: «Въ виду полезнаго патриотическаго направленія моихъ изданій не только разрѣшенъ ихъ ввозъ въ Россію, но тоже разрѣшено мне посылать ихъ многимъ высокопоставленнымъ лицамъ въ Россіи, а также на Высочайшее Имя, о чемъ я былъ увѣдомленъ письмомъ Кабинета Его Императорскаго Величества отъ 30 января 1895 года Н-ръ 1954»⁸⁶.

Хоча видавничих проєктів було багато, грошей все одно не вистачало. Наприклад, на жовтень 1896 р. борги за видання «Просвѣщенія» становили 3 тис. зол. ринських⁸⁷, а вже у 1897 р. вони зросли до понад 4 тис. зол. ринських⁸⁸. Купчанко продовжував звертатися по допомогу до всіх, до кого тільки можна, випрошуючи кошти. Знову ж таки, дуже влучно про таких видавців і журналістів, які сповідували москвофільські ідеї, писав В. Самійленко:

«Хоча тепер в краю моїм
Ще всі русинами лишились,
Але вже стидно їм самим,
Що не в Москві вони родились.
Повірте, що вони батьків
Соромляться з біди тієї.
Ах, дайте, дайте сто рублів
Слузі всеруської ідеї!»⁸⁹

Чималу допомогу Купчанкові для вишукування спонсорів у Росії надавав І. Наумович, колишній редактор «Науки» у Відні, який за судовим процесом 1882 р. був позбавлений волі на 8 місяців, а потім покинув Австро-Угорщину і перебрався до Росії на постійне місце проживання. Купчанко ставився до Наумовича з великим пієтетом, багато в чому, зокрема в своїй журналістській та просвітницькій діяльності, намагався його наслідувати. В «Русской Правде» і в «Просвѣщеніі» загалом було опубліковано понад десяток величальних статей про Наумовича як про справжнього «русского человека», просвітителя. «Имя отца Ивана Наумовича мы сегодня уже, еще за его живота, причисляемъ до именъ тихъ давно умершихъ нашихъ много заслуженныхъ русскихъ мужей, катрыхъ мы сегодня празднуемъ въ нашихъ церквахъ и въ нашихъ народныхъ собранияхъ такъ само, якъ празднуемъ память нашихъ церковныхъ святыхъ, и портреты котрыхъ мы держимъ сегодня на стѣнахъ нашихъ домовъ рядомъ съ образами нашихъ святыхъ угодниковъ Божихъ»⁹⁰, – писалося в «Русской Правде». Про ділові стосунки між ними дізнаємося з листування, вилученого під час судового процесу, про яке повідомляла львівська газета «Діло» та чернівецька «Буковина»: «Рівночасно писав Купчанко до Наумовича, щоби найшов „литераторов“ (се слово значить у москвофілів: меценат, добродій, що дає гроші). В письмі з Києва з дня 6 липня 1889 ...нарікав Наумович на Купчанка: ...Половину ви вже дістали на новий рік, другу половину тепер: чого-ж ви ще хочете від мене? Буду в грудні в Петербурзі і Києві; як найду литераторов, тогді поможу. Спаліть сей мій лист». Але Купчанко не спалив листа, зберіг его для своїх життєписців... А вже 8. липня 1889 Наумович писав Купчанкові: «Нашоль литератора – помощь скорая – потерпѣть – издавайте Русскую Правду»...»⁹¹. Далі автор статті в «Ділі» іронізував: «...і скажіть, будьте ласкаві, чи не інтересують ся наші москвофіли російськими «литераторами» і літературою?! Просто, шукають єї де лиш можуть... І тішать ся невміру, як найдуть де якого талановитого «литератора!»»⁹².

В 90-х роках XIX ст. Г. Купчанко зробив ще одну спробу активно втрутитися в політичний процес на Буковині і стати тут впливовим політичним гравцем. Він виступив з ідеєю створення «Независимой Русской Мужичкой Партіі» на Буковині. Тут він не був оригінальним. Селянську партію в 1892 р. заснував С. Смаль-Стоцький під назвою колишнього політичного товариства «Руска Рада». Мабуть, завданням Г. Купчанка було не допустити поширення впливу конкурентів народовців на селянські маси. В «Просвѣщеніі» була опублікована програма «Независимой Русской Мужичкой Партіі», яку написав Г. Купчанко. В ній зазначалося: «Главна задача нашей русской мужичкой партии есть: заступати и боронити наши права и интересы и заступати и боронити насъ, русскихъ мужиковъ въ Буковинѣ, противъ нашихъ противниковъ изъ другихъ немужичкихъ становъ»⁹³.

У програмі висувалися вимоги в економічній, політичній сфері, а також у народній і віросповідній справі.

Однак сам Г. Купчанко займатися формуванням партії не поспішав. Він покладав надії, що селяни підтримають його ініціативу і самі створять відділення партії на місцях. Це була явна утопія. До Чернівців у справах організації партії Г. Купчанко не приїхав жодного разу, і цей проєкт потиху зійшов нанівець.

Заради грошей, як уже зазначалося, Г. Купчанко був готовий вдаватися до різних афер. Одна з останніх, про яку писали газети, трапилася в 1900 р. Він знайшов якогось німця Ернеста Ангерера аж із Граца і пообіцяв йому, що за гроші зможе забезпечити обрання його депутатом австрійського парламенту від Буковини. Зрозуміло, що гроші Григорій Іванович взяв, а обіцянку не виконав (бо й не мав ніякої можливості виконати). На нього було подано до суду. Хоча конфлікт було залагоджено за взаємною згодою сторін, така поведінка Купчанка викликала осуд не тільки в народовській пресі, але й москвофільських виданнях, зокрема «Галичанине». Львівська газета «Діло» писала з цього приводу (подаємо у викладі газети «Буковина»): «Недавно мала галицка і буковинська Русь «велику приємність» читати про новий процес Григорія Купчанка. Процес був такий скандальний,

що навіть сам «Галичанин» відрікався сатани і всіх діл его та між рядками докорів немов писав на адресу Купчанка: „Ти старий д...ю, чого компромітуєш нас? Не можеш поступати обережніше? Ми не вважали тебе в дорогу, але ти уважай, бо...» і т. д. Справа дійсно була немила: а тож виходило, що Купчанко пустився на простого виборчого хруня! Ким то він хотів ушасливити руский наріз на Буковині? Якимсь німцем Ангелером, про котрого ніхто й не чув на Буковині. Ох, ми широкая «русская натура»!...»⁹⁴. Купчанко пробував у своїй газеті виправдовуватись. Але аргументи на кшталт, що вороги примусили «руську газету «Галичанин», ...писати проти мене найстрашніші речі, говорячи о мені, що я шахрай і готовий продати за гроші свою честь, свій народ і навіть свою родну маму»⁹⁵, якось не сприймалися, бо навіть селяни розуміли, що примусити газету «Галичанин» не міг ніхто з опонентів Г. Купчанка.

«Просвітлення» Г. Купчанко видавав до самої своєї смерті в 1902 р. Грошей катастрофічно не вистачало. Але він і не думав припиняти видання свого любимого дітища. Щоправда, з 1900 р. змінено формат газети на менший, тобто дешевший.

В останні роки Г. Купчанко багато хворів. Їздив на лікування в гори. Помер від запалення легень на 53 році життя.

Похорони були традиційними для москвофілів Відня, за тим самим сценарієм, що й похорони уродженця Садгори, колеги по судовому процесу 1892/1893 рр. та ідейного однодумця Г. Купчанка, видавця «Науки» Данила Козарищука у квітні 1900 р. Обоє відспівував у сербській православній церкві св. Сави у Відні настоятель о. Місіч, надгробне слово промовляв в обох випадках віденський кореспондент «Галичанина» В. Щавінський. Принесені вінки були прикрашені триколіровими стрічками. На похоронах Г. Купчанка співав хор товариства «Буковина»⁹⁶.

Газета для селян «Руска рада», повідомляючи про смерть, написала: «Григорій Купчанко з Берегомету, которого деякі люди певно ще тямлять, бо він писав книжечки і газети для народу, помер сими днями у Відні в 53-ім році життя. Обіцав багато, але сам жив надією та й робив другим надію на чужу поміч. Та се знана вже річ, що чужий кожух не гріє. Такого дізнали всі, що з ним вижидали разом чужої московської помочи, а то надія на себе, на власні сили та й на власну працю найпевніша. Вічная йому пам'ять»⁹⁷.

Ми не випадково так детально зупинилися на біографії Г. Купчанка. Вона дуже красномовна і не викликає якогось співчуття. Перед нами постає людина досить здібна і талановита, надзвичайно амбітна, фанатично захоплена своєю справою, заради якої готова йти на обман, державну зраду, найрізноманітніші афери, аморальні вчинки та порушення закону. Але картина буде далеко не повною, якщо не розглянути науковий доробок Г. Купчанка, а особливо ідеї та теорії стосовно русинів Буковини, Галичини й Закарпаття, які він сповідував і які намагався нав'язати селянам західноукраїнських земель.

(Далі буде)

¹ Л.Ковалець, *Таки наш Григорій Купчанко: спроба перепрочитання історії українського вченого, письменника, громадсько-культурного та політичного діяча* [This is Our Hryhorii Kupchanko: an Attempt to Reread the Story of the Ukrainian Scientist, Writer, Social, Cultural and Political Figure], in «Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія», 2022, № 2, с. 30-47.

² В.Костик, «Сборник песен буковинского народа» та народознавча діяльність Григорія Купчанка і Олександра Лоначевського в оцінці критики [«Collection of Songs of the Bukovyna People» and Ethnographic Activities of Hryhorii Kupchanko and Oleksandr Lonachevskyi in Critics' Evaluation], in «Народознавчі зошити», 2021, № 4, с. 977-987.

³ О.Кожоляно, *Етнографічні дослідження Юрія Федьковича та Григорія Купчанка в XIX столітті* [Ethnographic Studies of Yurii Fedkovych and Hryhorii Kupchanko in the 19th Century], in «Народна творчість та етнологія», 2017, № 4, с. 19-25.

⁴ Л.Ковалець, *Таки наш Григорій Купчанко*, с. 32.

⁵ Л.Ковалець, *Таки наш Григорій Купчанко*, с. 32.

⁶ Л.Ковалець, *Листи Григорія Купчанка до Івана та Євгенія Ярошинських як причинки до портретів автора й адресатки (спроба презентації)* [Hryhorii Kupchanko's Letters to Ivan and Yevheniya Yaroshynskyi as Reasons for Author and Addressee's Portraits (Presentation Attempt)], in «Народна творчість та етнологія», 2011, № 4, с. 64.

⁷ *Special orts-repertorium der Bukowina*, Wien, 1885, s. 8-9.

- ⁸ Г.Купчанко, *Отец Теодор Дрон* [Father Theodore Dron], in «Русская правда», 1888, № 5, с. 40.
- ⁹ Г.Купчанко, *Просвѣщеніє то наше спасеніє* [Enlightenment is our Salvation], in «Просвѣщеніє», 1893, ч. 1, 20 червня, с. 2-4.
- ¹⁰ *Онуфрій Купчанко* [Onufrii Kupchanko], in «Русска правда», 1888, №1, с. 6.
- ¹¹ Л.Ковалець, *Таки наш Григорій Купчанко*, с. 36.
- ¹² Г.Купчанко, *Отець Теодоръ Дронъ*, с. 40.
- ¹³ Г.Купчанко, *Просвѣщеніє то наше спасеніє*, с. 4.
- ¹⁴ Г.Купчанко, *Просвѣщеніє то наше спасеніє*, с. 4.
- ¹⁵ Г.Купчанко, *Свѣтло и тьма* [Light and Darkness], in «Просвѣщеніє», 1897, ч. 1-2, 20 лютого, с. 8.
- ¹⁶ Державний архів Чернівецької області (ДАЧО), ф. 228 Державний ліцей «Арон Пумнул» м. Чернівці. Імператорсько-королівська вища гімназія в Чернівцях, оп. 3, *спр. 23 Табелі успішності і відвідування учнів I–VIII класів за 1864–1865 навчальний рік*, арк. 334 зв., 335.
- ¹⁷ ДАЧО, ф. 228, оп. 1, *спр. 27 Табелі успішності і відвідування учнів I–VIII класів за 1869-1870 навчальний рік*, арк. 638 зв., 639.
- ¹⁸ *Program des k.k. Ober-Gymnasiums in Czernowitz in dem Herzogthum Bukowina für das Schuljahr 1868*, Czernowitz, 1868, s. 93; *Program des k.k. Ober-Gymnasiums in Czernowitz in dem Herzogthum Bukowina für das Schuljahr 1870*, Czernowitz, 1870, s. 83.
- ¹⁹ ДАЧО, ф. 228, оп. 3, *спр. 27*, арк. 639.
- ²⁰ Г.Купчанко, *Дармо кричати, треба доказати* [No Need to Shout, You Have to Prove], in «Русска правда», 1888, ч. 8, с. 73.
- ²¹ И.Глебовицкий, *Австрийско-русски патриотичныи стихи* [Austrian-Russian Patriotic Poems], Черновцы, 1890.
- ²² С.Смаль-Стоцький, *Буковинська Русь* [Bukovynian Rus], Чернівці, 1897, с. 124.
- ²³ Г. Купчанко, *Народна и вѣросповідна боротьба русского православного народа въ Буковинѣ* [Folk and Religious Struggle of the Russian Orthodox People in Bukovina], in «Русска Правда», 1890, 15 грудня.
- ²⁴ Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), ф.Главный архив, оп. 1, д. 1055 *Частныя заметки Надворного советника Д.Кира-Динжана, касательно общества Русской Беседы въ Буковине въ некоторой связи съ другими делами сего края*, л. 4.
- ²⁵ Государственный исторический музей Российской федерации. Отдел письменных источников (ГИМРФОПИ), ф. 347 М.Ф. Раевский, оп. 1, д. 51 *Письма Андрея Назимова (русского вице-консула в Черновцах)*, л. 7.
- ²⁶ ГИМРФОПИ, ф. 347, оп. 1, д. 39 *Письма Д.Кира-Динжана*, л. 3.
- ²⁷ С.Никитин, *Славянские комитеты в России в 1858-1876 годах* [Slavonic Committees in Russia in 1858-1876], Москва, 1960, с. 91.
- ²⁸ *Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М.Ф.Раевского* [Foreign Slavs and Russia. Documents of the M.F. Rayevskiy Archives], Москва, 1975, с. 262.
- ²⁹ Т.Галіп, *З моїх споминів* [From My Recollections], in «Краківські вісті», 1943, Ч. 55.
- ³⁰ *Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М.Ф.Раевского*, с. 262.
- ³¹ *Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М.Ф.Раевского*, с. 262.
- ³² *Лист Г. Купчанка до П. Чубинського 18 лютого 1875 р.* [Letter of H. Kupchanko to P. Chubynskiy, February 18, 1875], in «Савченко Ф. Заборона українства 1876 р.», Харків, 1930, с. 288.
- ³³ *Лист Г. Купчанка до П. Чубинського 18 лютого 1875 р.*, с. 288.
- ³⁴ *Одправа «Русской Правды»* [«Russka Pravda» Response], in «Буковина», 1888, 16 червня.
- ³⁵ *Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 22 грудня 1882 р.* [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, December 22, 1882], in «Діло», 1904, 6 (19) липня.
- ³⁶ *Лист Г.Купчанка до Ф.Міклошича 22 грудня 1885 р.* [Letter of H. Kupchanko to F. Mikloshych, December 22, 1885], in «Листування українських славістів з Францем Міклошичем», Київ, 1993, с. 241.
- ³⁷ *Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 22 грудня 1882 р.*
- ³⁸ *Русское академическое общество «Буковина»* [«Bukovyna» Russian Academic Society], in «Слово», 1874, ч. 80, 20 липня.
- ³⁹ *Отчет о деятельности русского академического общества «Буковина» в Вене* [Report on Activities of the «Bukovyna» Russian Academic Society in Vienna], Львов, 1882, с. 5.
- ⁴⁰ *Отчет о деятельности русского академического общества «Буковина» в Вене*, с. 12.
- ⁴¹ М.Драгоманов, *Австро-руські спомини (1867-1877)* [Austro-Russian Memories (1867-1877)], in «Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці. У 2-х т.», т. 2., Київ, 1970, с. 171.
- ⁴² *М.Драгоманів до Мел. Бучинського. 7-8 травня 1873 р.*, [M. Drahomaniv to Mel. Buchynskiy. May 7-8, 1873], in «Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським 1871-1877», Львів, 1910, с. 311-312.

⁴³ М.Павлик, *Переднє слівце* [M. Pavlyk, The Foreword], in «Переписка М.Драгоманова з Гр. Купчанком (1872/3, 1881/2, 1886 рр.)», «Діло», 1904, 7 (20) червня.

⁴⁴ Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. 102 Департамент полиции Министерства внутренних дел, оп. 230 Особый отдел 1902 г., д. 1524 *Об австрийском подданном Григории Ивановиче Купчанко (12-22 декабря 1901 г.)*, л. 2.

⁴⁵ *Германизація и румынізація русскої землі* [Germanization and Romanization of the Russian Land], in «Варшавський Дневник», 1885, 21 марта.

⁴⁶ ДАЧО, ф.3 Крайове правління Буковини, оп. 1. *спр.* 4877, арк. 4.

⁴⁷ ГАРФ, ф. 102, оп. 230, д. 1524, л. 2.

⁴⁸ Г.Купчанко, *Памятная книжка. На память 100 лѣтняго юбилея 4-классной народной школы въ Коцманѣ* [Memory Book. In Memory of the 100th Anniversary of the 4-Class Public School in Kitsman], Львовь, 1880, с. 1.

⁴⁹ *Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 4 червня 1881 р.* [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, June 4, 1881], in «Діло», 1904, 21 червня (4 лип.).

⁵⁰ *Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 4 червня 1881 р.*

⁵¹ *Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 4 червня 1881 р.*

⁵² ГАРФ, ф. 102, оп. 230, д. 1524, л. 2.

⁵³ *Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова. 8 березня 1882 р.* [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, March 8, 1882], in «Діло», 1904, 2 (15) липня.

⁵⁴ *Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова. 22 липня 1882 р.* [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, July 22, 1882], in «Діло», 1904, 5 (18) липня.

⁵⁵ *Стенографический отчетъ изъ судебной росправы по дѣлу Ольги Грабаръ и товарищей* [Verbatim Report of the Court Execution in Olga Grabar and Comrades' Case], Львовь, 1882, с. 50.

⁵⁶ *Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова. 8 березня 1882 р.* [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, March 8, 1882], in «Діло», 1904, 2 (15) липня.

⁵⁷ ГАРФ, ф. 102, оп. 230, д. 1524, л. 2.

⁵⁸ *Одправа «Русской Правды».*

⁵⁹ *Лист Г.Купчанка до П.Чубинського від 14/26 січня 1874 р.* [Letter of H. Kupchanko to P. Chubynskyi, January 14/26, 1874], in «Савченко Ф. Заборона українства 1876 р.», Харків, 1930, с. 285-286.

⁶⁰ *Зарубежные славяне и Россия*, с. 204.

⁶¹ Г.Купчанко, *До наших русских братьев и сестер* [To Our Russian Brothers and Sisters], in «Русская Правда», 1889, 1 листопада.

⁶² Національна бібліотека України ім. В.Вернадського. Інституту рукопису (НБУВ ІР), ф. III/39420, *Лист Смаль-Стоцького до Б.Грінченка. 16/I. 1893*, арк. 1.

⁶³ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В.Стефаника, відділ рукописів, ф.167, оп. II, *спр.* 1735/п. 56 Г. Купчанко, *Автобіографія*, арк. 46.

⁶⁴ *Редакторъ п. Григорий Купчанко* [Editor Mr.HryhoriiKupchanko], in «Буковина», 1887, ч. 20, 16 (28) жовтня.

⁶⁵ *Наши домашни sprawy* [Our Household Chores], in «Русская Правда», 1888, ч. 6, с. 48.

⁶⁶ *Одправа «Русской Правды».*

⁶⁷ *Отъ редакціи «Русской Правды» въ Вѣдни* [From the Editors of Russka Pravda in Vienna], in «Русская Правда», 1891, ч. 1., с. 6.

⁶⁸ О.Попович, *Відродження Буковини* [Revival of Bukovyna], Львів, 1933, с. 34.

⁶⁹ АВПРИ, ф. 151 Политический архив, оп. 482, д. 1615 *Донесения российских консулов в Черновцах господину императорскому послу в Вене 1891-1895 г.*, л. 150.

⁷⁰ *Лист виділу політичного товариства «Русская Рада» в Чернівцях до Гр. Купчанка. 2 липня 1881 р.* [The Letter of the Russka Rada Political Society Bureau in Chernivtsi to H. Kupchanko of July 2, 1881], in «Діло», 1904, 22 червня (5 липня); *Лист Ів. Тимінського до Гр. Купчанка. 6 жовтня 1881 р.* [Letter of I. Tyminskyi to H. Kupchanko of October 6, 1881], in «Діло», 1904, 1 (14) липня.

⁷¹ АВПРИ, ф. 151, оп. 482, д. 1615, л. 150-151.

⁷² І. Франко, *Формальний і реальний націоналізм* [Formal and Real Nationalism], in «Зібрання творів у 50-и томах», Київ, Наукова думка, 1980, т. 27, с. 361.

⁷³ *Кончина отца Ивана Наумовича* [Death of Father Ivan Naumovych], in «Русская Правда», 1891, ч. 9-10, с. 85.

⁷⁴ В.Самійленко, *Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади* [Poetry. Prose. Drama Works. Rehash and Translations. Articles and Memoirs], Київ, 1990, с. 115.

⁷⁵ Г.Купчанко, *Криминальний процесъ* [Criminal Process], in «Просвѣщеніе», 1893, 20 червня.

- ⁷⁶ *Bukowinskie niespodzianki* [Surprises from Bukovyna], in «Gazeta Polska», 1893 16 kwietnia.
- ⁷⁷ НБУВ ІР, ф. III/ 39420, *Лист Смаль-Стоцького до Б.Грінченка. 15/IX. 1893*, арк. 1-2.
- ⁷⁸ Центральний державний історичний архів України у Львові, ф.663 Павлик Михайло, оп. 1., *спр. 221* *Листування з різними особами*, арк. 31.
- ⁷⁹ ГАРФ, ф. 102, оп. 230, д. 1524, л. 1.
- ⁸⁰ П. Ст, *Листки з біографії москвофільського агента* [Extracts from Moscovophile Agent Biography], in «Діло», 1902, 23 листопада (6 груд.)
- ⁸¹ *Кариєра москвофільського рабіна* [Moscophile Rabbi Career], in «Діло», 1900, 25 лютого (9 березня).
- ⁸² *Волохи і Купчанко* [Volokhs and Kupchanko], in «Буковина», 1896, 29 травня.
- ⁸³ *Die Delegationen*, in «Neue Freie Presse», 1896, 17 Juni.
- ⁸⁴ О.Маковей, *Письмо из Львова (Къ вопросу о малорусском языке въ Галичине)* [Letter from Lviv (On the Issue of the Little Russian Language in Galicia)], in «Санкт-Петербургские вѣдомости», 1898, № 144.
- ⁸⁵ ГАРФ, ф. 102, оп. 230, д. 1524, л. 2.
- ⁸⁶ *Сердечна просьба Григорія Купчанка* [Hryhorii Kupchanko's Heartfelt Request], in «Буковина», 1896, 5 липня.
- ⁸⁷ *Дороги русски братья и сестры* [Dear Russian Brothers and Sisters], in «Просвѣщеніе», 1896, 5 жовтня.
- ⁸⁸ Г.Купчанко, *Мили и дороги русски братья и сестры!* [Dear Russian Brothers and Sisters!], in «Просвѣщеніе», 1897, 20 лютого.
- ⁸⁹ В. Самійленко, *Возсоединенный Галичанін (промова)* [Reunified Galician (Speech)], in «Самійленко В. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади». Київ, 1990, с. 117-118.
- ⁹⁰ *Протоіерей отець Иванъ Наумовичъ* [Archpriest Father Ivan Naumovich], in «Русска Правда», 1888, 1 жовтня.
- ⁹¹ *Кариєра москвофільського рабіна*, in «Буковина», 1900, 2 (14) березня.
- ⁹² *Кариєра москвофільського рабіна*.
- ⁹³ Г. Купчанко, *До русских хлѣборобовъ-мужиковъ въ Буковинѣ* [To Russian Peasants Grain Producers in Bukovyna], in «Просвѣщеніе», 1898, ч. 1-2, с. 6-8.
- ⁹⁴ *Кариєра москвофільського рабіна*.
- ⁹⁵ Г.Купчанко, *Сатанински средства борьбы* [Satanic Means of Struggle], in «Просвѣщеніе», 1900, ч. 2-3, с. 68.
- ⁹⁶ *Даніилъ Михайловичъ Козаришчукъ (Некролог)* [Daniil Mykhailovich Kozaryshchuk (Obituary)], in «Православная Буковина», 1900, № 7, 1 (14) апреля; *Григорій Ивановичъ Купчанко* [Hryhorii Ivanovich Kupchanko], in «Православная Буковина», № 14, 1902, 10 (23) мая.
- ⁹⁷ *Руска Рада*, 1902, ч. 18, с. 141.

References

1. Arkhiv vneshney politiki Rossiyskoy imperii (AVPRI), f.Glavnyy arkhiv, op. 1, d. 1055 Chastnyya zametki Nadvornogo sovetnika D.Kira-Dinzhana, kasatelno obshchestva Russkoy Besedy v Bukovine v nekotoryy svyazi s drugimi delami sego kraya, 4 l.
2. AVPRI, f. 151 Politicheskiiy arkhiv, op. 482, d. 1615 Doneseniya rossiyskikh konsulov v Chernovtsakh gospodinu imperatorskomu poslu v Vene 1891-1895 g., 150 l.
3. Daniil Mikhaylovich Kozarishchuk (Nekrolog) [Daniil Mykhailovich Kozaryshchuk (Obituary)], in «Pravoslavnyaya Bukovina», 1900, №7, 1 (14) aprelya.
4. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti (DACHO), f. 228 Derzhavnyi litsei «Aron Pumnul» m. Chernivtsi. Imperatorsko-korolivska vyshcha himnaziia v Chernivtsiakh, op. 3, spr. 23 Tabeli uspishnosti i vidviduvannia uchniv I-VIII klasiv za 1864-1865 navchalnyi rik, 335 ark.
5. DACHO, f.228, op. 1, spr. 27 Tabeli uspishnosti i vidviduvannia uchniv I-VIII klasiv za 1869-1870 navchalnyi rik, 639 ark.
6. *Dorohy rusksy bratia y sestry* [Dear Russian Brothers and Sisters], in «Prosvieshchenie», 1896, 5 zhovtnia.
7. M. Drahomanov, *Avstro-ruski spomyny (1867-1877)* [Austro-Russian Memories (1867-1877)], in «Drahomanov M. Literaturno-publitsystychni pratsi. U 2-kh t.», t. 2., Kyiv, 1970, 171 s.
8. M. Drahomaniv do Mel. Buchynskoho. 7-8 travnia 1873 r., [M. Drahomaniv to Mel. Buchynskiy. May 7-8, 1873], in «Perepyska Mykhaila Drahomanova z Melitonom Buchynskym 1871-1877», Lviv, 1910, s. 311-312.
9. I. Franko, *Formalni i realni natsionalizm* [Formal and Real Nationalism], in «Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh», Kyiv, Naukova dumka, 1980, t. 27, 361 s.
10. *Germaizatsiya i rumynizatsiya russkoy zemli* [Germanization and Romanization of the Russian Land], in «Varshavskiy Dnevnik», 1885, 21 marta.

11. I. Glebovitskiy, Avstriysko-russki patriotichniyi stikhi [Austrian-Russian Patriotic Poems], Chernovtsy, 1890.
12. Gosudarstvennyy arkhiv Rossiyskoy federatsii, f. 102 Departament politsii Ministerstva vnutrennikh del, op. 230 Osobyi otel 1902 g., d. 1524 Ob avstriyskom poddannom Grigorii Ivanoviche Kupchanko (12-22 dekabrya 1901 g.), 2 l.
13. Gosudarstvennyy istoricheskiy muzey Rossiyskoy federatsii. Otdel pismennykh istochnikov (GIMRFOPI), f. 347. M.F. Raevskiy, op.1, d.51 Pisma Andreya Nazimova (russkogo vitse-konsula v Chernovtsakh), 7 l.
14. GIMRFOPI, f. 347, op. 1, d. 39. Pisma D.Kira-Dinzhana, 3 l.
15. Grigoriy Ivanovich Kupchanko [Hryhorii Ivanovych Kupchanko], in «Pravoslavnyaya Bukovina», № 14, 1902, 10 (23) maya.
16. T. Halip, Z moikh spomyniv [From My Recollections], in «Krakivski visti», 1943, Ch. 55.
17. Karyiera moskovofilskoho rabina [Moscophile Rabbi Career], in «Dilo», 1900, 25 liutoho (9 bereznia).
18. Konchyna ottsa Ivana Naumovycha [Death of Father Ivan Naumovych], in «Russka Pravda», 1891, ch. 9-10, 85 s.
19. V. Kostyk, «Sbornyk pesen bukovynskoho narnoda» ta narodoznavcha diialnist Hryhoriiia Kupchanka i Oleksandra Lonachevskoho v otsintsi krytyky [«Collection of Songs of the Bukovyna People» and Ethnographic Activities of Hryhorii Kupchanko and Oleksandr Lonachevskiy in Critics' Evaluation], in «Narodoznavchi zoshyty», 2021, № 4, s. 977-987.
20. L.Kovalets, Lysty Hryhoriiia Kupchanka do Ivana ta Yevhenii Yaroshynskyykh yak prychnyky do portretiv avtora y adresatky (sproba prezentatsii) [Hryhorii Kupchanko's Letters to Ivan and Yevheniia Yaroshynskiy as Reasons for Author and Addressee's Portraits (Presentation Attempt)], in «Narodna tvorchist ta etnolohiia», 2011, № 4, 64 s.
21. L. Kovalets, Taky nash Hryhorii Kupchanko: sproba pereprochytannia istorii ukrainskoho vchenoho, pysmennyka, hromadsko-kulturnoho ta politychnoho diiacha [This Is Our Hryhorii Kupchanko: an Attempt to Reread the Story of the Ukrainian Scientist, Writer, Social, Cultural and Political Figure], in «Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha: Istoriia», 2022, № 2, s. 30-47.
22. O. Kozholianko, Etnohrafichni doslidzhennia Yurii Fedkovycha ta Hryhoriiia Kupchanka v XIX stolitti [Ethnographic Studies of Yurii Fedkovych and Hryhorii Kupchanko in the 19th Century], in «Narodna tvorchist ta etnolohiia», 2017, № 4, s. 19-25.
23. G. Kupchanko, Dar'mo krichati, treba dokazati [No Need to Shout, You Have to Prove], in «Russka pravda», 1888, ch. 8, s. 73.
24. G. Kupchanko, Do nashykh russkykh bratev i sester [To Our Russian Brothers and Sisters], in «Russka Pravda», 1889, 1 lystopada.
25. G. Kupchanko, Do russkikh khlieborobov-muzhikov v Bukovinie [To Russian Peasants Grain Producers in Bukovyna], in «Prosvieshchenie», 1898, ch. 1-2, s. 6-8.
26. G. Kupchanko, Krymynalnyi protses [Criminal Process], in «Prosvieshchenie», 1893, 20 chervnia.
27. G. Kupchanko, Myly y dorohy russky bratia y sestry! [Dear Russian Brothers and Sisters!], in «Prosvieshchenie», 1897, 20 liutoho.
28. G. Kupchanko, Narodna i vierspovedna borba russkogo pravoslavnogo naroda v Bukovinie [Folk and Religious Struggle of the Russian Orthodox People in Bukovyna], in «Russka pravda», 1890, 15 grudnya.
29. G. Kupchanko, Otets Teodor Dron [Father Theodore Dron], in «Russkaya Pravda», 1888, № 5, s. 40.
30. G. Kupchanko, Pamiatnaia knyzhka. Na pamiat 100 lietniaho yubyleia 4-klassnoi narodnoi shkoly v Kotsmanie [Memory Book. In Memory of the 100th Anniversary of the 4-Class Public School in Kitsman], Lvov, 1880, s. 1.
31. G.Kupchanko, Prosvieshchenie to nashe spasenie [Enlightenment Is Our Salvation], in «Prosvieshchenie», 1893, ch. 1, 20 chervnya, s. 2-4.
32. G. Kupchanko, Sataninski sredstva borby [Satanic Means of Struggle], in «Prosvieshchenie», 1900, ch. 2-3, s. 68.
33. G.Kupchanko, Svetlo i tma [Light and Darkness], in «Prosvieshchenie», 1897, ch. 1-2, 20 lyutogo, s. 8.
34. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. V.Stefanyka, viddil rukopysiv, f.167, op. II, spr. 1735/p. 56 H. Kupchanko, Avtobiografia, 46 ark.
35. Lyst H.Kupchanka do M.Drahomanova 4 chervnia 1881 r. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, June 4, 1881], in «Dilo», 1904, 21 chervnia (4 lyp.)
36. Lyst H.Kupchanka do M.Drahomanova. 8 bereznia 1882 r. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, March 8, 1882], in «Dilo», 1904, 2 (15) lypnia.
37. Lyst H.Kupchanka do M.Drahomanova 22 hrudnia 1882 r. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, December 22, 1882], in «Dilo», 1904, 6 (19) lypnia.
38. Lyst H.Kupchanka do M.Drahomanova. 22 lypnia 1882 r. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, July 22, 1882], in «Dilo», 1904, 5 (18) lypnia.
39. Lyst H.Kupchanka do F.Mikloshycha 22 hrudnia 1885 r. [Letter of H. Kupchanko to F. Mikloshych, December 22, 1885], in «Lystuvannia ukrainskykh slavistiv z Frantsem Mikloshychem», Kyiv, 1993,s. 241.

40. Lyst H.Kupchanka do P.Chubynskoho vid 14/26 sichnia 1874 r. [Letter of H. Kupchanko to P. Chubynskiy, January 14/26, 1874], in «Savchenko F. Zaborona ukrainstva 1876 r.», Kharkiv, 1930, s. 285-286.
41. Lyst H. Kupchanka do P. Chubynskoho 18 liutoho 1875 r. [Letter of H. Kupchanko to P. Chubynskiy, February 18, 1875], in «Savchenko F. Zaborona ukrainstva 1876 r.», Kharkiv, 1930, s. 288.
42. Lyst Iv. Tyminskoho do Hr. Kupchanka. 6 zhovtnia 1881 r. [Letter of I. Tyminskyy to H. Kupchanko of October 6, 1881], in «Dilo», 1904, 1 (14) lypnia.
43. Lyst vydilu politychnoho tovarystva «Russkaia Rada» v Chernivtsiakh do Hr. Kupchanka. 2 lypnia 1881 r. [The Letter of the Russka Rada Political Society Bureau in Chernivtsi to H. Kupchanko of July 2, 1881], in «Dilo», 1904, 22 chervnia (5 lypnia).
44. O. Makovey, Pismo iz Lvova (K voprosu o malorusskom yazyke v Galichine) [Letter from Lviv (On the Issue of the Little Russian Language in Galicia)], in «Sankt-Peterburgskie vedomosti», 1898, № 144.
45. Nashy domashny spravy [Our Household Chores], in «Russka Pravda», 1888, ch. 6, s. 48.
46. Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V.Vernadskoho. Instytutu rukopysu (NBUV IR), f. III/ 39420, Lyst Smal-Stotskoho do B.Hrinenka. 16/I. 1893, 1 ark.
47. NBUV IR, f. III/ 39420, Lyst Smal-Stotskoho do B.Hrinenka. 15/IX. 1893, 1-2 ark.
48. S. Nikitin, Slavyanske komitety v Rossii v 1858-1876 godakh [Slavonic Committees in Russia in 1858-1876], Moskva, 1960, 91 s.
49. Odprava «Russkoi Pravdy» [«Russka Pravda» Response], in «Bukovyna», 1888, 16 chervnia.
50. Onufriy Kupchanko [Onufrii Kupchanko], in «Russka Pravda», 1888, № 1, s. 6.
51. Otchet o deiatelnosti russkoho akademicheskogo obshchestva «Bukovyna» v Vene [Report on Activities of the «Bukovyna» Russian Academic Society in Vienna], Lvov, 1882, 5 s.
52. Ot redaktsiy «Russkoi Pravdy» v Viedny [From the Editors of Russka Pravda in Vienna], in «Russka Pravda», 1891, ch. 1, s. 6.
53. M. Pavlyk, Perednie slivtse [M. Pavlyk, The Foreword], in «Perepyska M.Drahomanova z Hr. Kupchankom (1872/3, 1881/2, 1886 rr.)», «Dilo», 1904, 7 (20) chervnia.
54. O. Popovych, Vidrozhennia Bukovyny [Revival of Bukovyna], Lviv, 1933, 34 s.
55. Redaktor p. Hryhoriy Kupchanko [Editor Mr.Hryhorii Kupchanko], in «Bukovyna», 1887, ch. 20, 16 (28) zhovtnia.
56. Ruska Rada, 1902,ch. 8, s. 141.
57. Russkoe akademicheskoe obshchestvo «Bukovyna» [«Bukovyna» Russian Academic Society], in «Slovo», 1874, ch. 80, 20 lypnia.
58. V. Samiilenko, Poetychni tvory. Prozovi tvory. Dramatychni tvory. Perespivy ta pereklady. Statti ta spohady [Poetry. Prose. Drama Works. Rehash and Translations. Articles and Memoirs], Kyiv, 1990, 115 s.
59. V. Samiilenko, Vozsoiedynniyi Galichanin (promova) [Reunified Galician (Speech)], in «Samiilenko V. Poetychni tvory. Prozovi tvory. Dramatychni tvory. Perespivy ta pereklady. Statti ta spohady», Kyiv, 1990, s. 117-118.
60. Serdechna prosba Hryhoriia Kupchanka [Hryhorii Kupchanko's Heartfelt Request], in «Bukovyna», 1896, 5 lypnia.
61. S. Smal-Stotskiy, Bukovynska Rus [Bukovynian Rus], Chernivtsi, 1897, 124 s.
62. Stenograficheskiy otchet iz sudovoy rospravy po dielu Olgi Grabar i tovarishey [Verbatim Report of the Court Executionin Olga Grabarand Comrades' Case], Lvov, 1882, 50 s.
63. P. St, Lystky z biohrafii moskovilskoho ahenta [Extracts from Moscovophile Agent Biography], in «Dilo», 1902, 23 lystopada (6 hrud.)
64. Tsentralni derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi, f.663 Pavlyk Mykhailo, op. 1., spr. 221 Lystuvannia z riznymi osobamy, 31 ark.
65. Volokhy i Kupchanko [Volokhs and Kupchanko], in «Bukovyna», 1896, 29 travnia.
66. Zarubezhnye slavyane i Rossiya. Dokumenty arkhiva M.F.Raevskogo [Foreign Slavs and Russia. Documents of the M.F. Rayevskiy Archives], Moskva, 1975, 262 s.